

UDK 929"1931-1934"Buturac
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. 11. 2009.
Prihvaćeno za objavljivanje: 25. 4. 2010.

ČAGLIĆKA EPIZODA – PRILOG ŽIVOTOPISU JOSIPA BUTURCA

Ivica MIŠKULIN, Zagreb – Slavonski Brod

U radu autor – na temelju arhivskoga gradiva, relevantne periodike te postojeće literature – analizira svećeničko djelovanje dr. Josipa Buturca, istaknutoga hrvatskog povjesničara te javnog radnika. Buturac je, naime, u razdoblju 1931.–1934. bio na mjestu upravitelja župe u Čagliću, nedaleko od Pakraca u Slavoniji. U svom djelovanju Buturac je nailazio na mnoge teškoće: od materijalne zapuštenosti župe, sukoba s bivšim čaglićkim župnikom, netrpeljivosti lokalnih upravnih i prosvjetnih vlasti, pokušaja širenja starokatolicizma do religiozne indiferecentnosti tamošnjega hrvatskog seljaštva. U konačnici, službovanje u čaglićkoj župi imalo je velikog utjecaja na kasniji Buturčev rad.

KLJUČNE RIJEČI: *Josip Buturac, župa Čaglić, starokatolici, odnos vladajućeg režima i Katoličke crkve u Hrvatskoj.*

»Otvoreno priznajem, da sam po svojoj svećeničkoj pastirskoj dužnosti iz vrlo važnih razloga zabranio katoličkoj djeci sudjelovati kod svetosavske zabave. Ti se razlozi osnivaju na nauci Katoličke crkve, na današnjim odnosima između katoličke i pravoslavne Crkve u Jugoslaviji te na vjerskim prilikama u Č[Čagliću].«

Josip Buturac, veljača 1933.

»Ovo nije prvi slučaj verske intolerancije i separatističke zagriženosti rečenog župnika. On na svakome koraku sipa otrov protiv svega što nije čisto katoličko i što nema veze sa Rimom i Svetom stolicom. Verski fanatik i zanešenjak, večito je u nekoj verskoj ekstazi i egzaltiranosti. Jedan u svakom pogledu nemoguć i nepriступčan čovek.«

Tanasije Oblaković, veljača 1933.

Uvod

Životopisi istaknutih hrvatskih znanstvenika nisu bili u prevelikoj mjeri predmetom procunavanja hrvatske historiografije. Takva ocjena vrijedi i za povjesničare. Primjerice, još

uvijek nema cjelovitog životopisa dr. Josipa Buturca (Graberje, 14. studenoga 1905. – Grad, 5. listopada 1993.), katoličkog svećenika, povjesničara i arhivista. Buturac ide u red plodnijih hrvatskih povjesničara, o čemu svjedoči velik broj njegovih monografija, znanstvenih i novinskih članaka te drugih rasprava o hrvatskoj povijesti u razdoblju između 17. i 19. stoljeća. No i neka kasnija razdoblja hrvatske povijesti bila su predmetom njegova proučavanja. Uopće, u postojećim raspravama o Buturčevu djelovanju dominira upravo usmjerenost na njegov znanstveni rad; ostali vidovi njegova djelovanja, od onog svećeničkog do političkog, u mnogome su zanemareni.¹ Buturac je, primjerice, službovao kao kapelan u Kutini (1929.–1931.) te upravitelj župe u Čagliću (1931.–1934.), a bio je i uključen u djelovanje *Hrvatskoga katoličkog pokreta*.² Njegove aktivnosti svećenika te javnoga katoličkog radnika morale su utjecati i na njegov znanstveni rad; barem u smislu konačnog opredjeljenja za istraživanje hrvatske povijesti kao središnjeg polja djelovanja.

Župa i njezin upravitelj

Početkom 1931. župa Čaglić ostala je bez dušobrižnika. Dotadašnji župnik Ivanko Vlašićak³ razriješen je uprave, a ona je privremeno, »dok se pitanje popunjenja čaglićke župe drukčije ne riješi«, povjerena pakračkomu duhovnom pomoćniku Jurju Vrabcu.⁴ Sedam dana poslije (23. veljače 1931.), Vrabcac je i službeno preuzeo upravu nad župom.⁵ No čini se da nadležna dekanatska administracija u Pakracu – upravo je njezin voditelj (dekan) Josip Panić i obavijestio Nadbiskupski duhovni stol (NDS) u Zagrebu da je Vrabcac preuzeo čaglićku župu – nije išla u korak s nadležnim crkvenim vlastima. Naime, kako svjedoči sam Buturac, potkraj veljače 1931. pozvao ga je brzojavom nadbiskup Antun Bauer te mu predložio preuzimanje uprave župe Čaglić. Buturac je prihvatio nadbiskupovu ponudu.⁶ Dana 27. veljače 1931., samo četiri dana nakon što je Vrabcac, prema navodima iz Panićeva dopisa, preuzeo upravu župe, Buturac, tada na mjestu kutinskog kapelana, službeno je obaviješten da se rješava službe u Kutini te da se imenuje na položaj upravitelja župe u Čagliću.⁷ Posljedično, i Panić je obaviješten kako prave primopredaje čaglićke župe 23. veljače 1931. stoga i nije bilo, a kako je Buturac imenovan novim upraviteljem, odlučeno je da se službenoj primopredaji župe tek tada moglo pristupiti (kao i izboru crkvenih starješina).⁸

¹ Usp. jedini cjeloviti prikaz njegova djelovanja u: Lojzo BUTURAC, *Život i djelo dr. Josipa Buturca (1905.–1993.)*, Jastrebarsko–Zagreb, 2002.

² Opširno o tome u: Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret 1903.–1945.*, Zagreb, 2004.; Zlatko MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova. Prilozi crkveno-nacionalnoj povijesti Hrvata u prvim desetljećima 20. stoljeća*, Zagreb, 2005.

³ Kratki Vlašićakov životopis vidi u: Ilija PERIĆ, »Neumrla hrvatska duša«, *Marulić*, 34/2001., br. 6, 1132.–1143. Vlašićak je 1935. ubijen u Požeškom Brestovcu, a ubojstvo nije nikad razjašnjeno; ipak, postoje indicije da je to učinjeno uz prešutnu suglasnost vlasti.

⁴ Nadbiskupski arhiv Zagreb (NAZ), fond Nadbiskupskog duhovnog stola (NDS), br. 1786/1931., NDS Jurju Vrabcu 15. veljače 1931.

⁵ *Isto*, Dekan Josip Panić NDS-u 23. veljače 1931.

⁶ Josip BUTURAC, *Znaci vremena. Rasprave iz hrvatske crkvene prošlosti (1932–1945)*, Zagreb, 1994., 198.

⁷ NAZ, NDS, br. 2391/1931., NDS Josipu Buturcu 27. veljače 1931.

⁸ NAZ, NDS, br. 1786/1931., NDS Josipu Paniću 6. ožujka 1931.

Buturac je bio svjestan iskušenja koja ga čekaju u novome mjestu službovanja. Župa Čaglić bila je jedna od najmanjih župa Zagrebačke nadbiskupije – u trenutku njegova dolaska imala je samo 720 vjernika. Jedna od najmanjih po broju vjernika, čaglićka župa prostirala se na relativno velikom području; područje župe protezalo se »u dužinu oko 30 km: sve od radničkih kolibica ispod Psunja uz lijevu i desnu Rašašku do radničkih stanova u bušetini kod Bujavice«. ⁹ Bilo je i drugih razloga zbog kojih čaglićka župa nije ulazila u red najpoželjnijih. Nalazeći se u središtu zapadnoslavonskog prostora, graničeći s pakračko-lipičkim područjem, uvjerljiva većina stanovništva župe bili su Srbi: od ukupnog stanovništva na području župe njih samo 13 % bili su katolici, a čak 87 % pravoslavci. ¹⁰ Ta je činjenica imala politički odjek. Na svim parlamentarnim izborima, u razdoblju 1919.–1929., najveći broj glasova dobivale su one stranke koje su uporište imale u srpskoj biračkoj bazi (koje su, također, s nekim iznimkama, bile ujedno i režimske stranke): Demokratska stranka (DS), Narodna radikalna stranka (NRS), Savez zemljoradnika (SZ) te Samostalna demokratska stranka (SDS). Primjerice, 1920. DS i NRS dobili su ukupno 78 % svih glasova (406/518) na glasačkom mjestu Čaglić, 1923. DS i NRS 60 % svih glasova (317/523), 1925. DS, NRS te *Nacionalni blok* (izborni savez NRS i SDS) 81 % svih glasova (459/563) i 1927. DS, NRS, SDS i SZ 85 % svih glasova (329/385). ¹¹ Godine 1933. – u vrijeme režima diktature – u čagličkoj općini izabrano je trideset odbornika, a svi su bili pripadnici Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS). ¹² Podrška pravoslavnog stanovništva režimu Buturca ipak nije toliko brinula; za njega je veći problem bio u činjenici da je on imao loš utjecaj na ionako ne previše revnu (u vjerskom smislu) katoličku manjinu. Opisujući osobine povjerene mu pastve, tako je naveo: »narod je pokvaren, u vjeri slabo poučen, povodi se mnogo za pravoslavnom većinom«. ¹³

Osim toga, čitava se župa nalazila, kako je sam naveo, »u najvećem neredu i zapuštenosti«, koji su bili prisutni »na svim poljima«. ¹⁴ Buturac u župnoj crkvi nije pronašao niti obrednik, u župnoj kancelariji nije bilo niti arhive niti ikakvih drugih spisa, a nedostajao je i popis župne imovine. ¹⁵ Stoga su se pred novim upraviteljem župe odmah nametnuli brojni poslovi. Jedan od najprečih bio je popravak župne crkve i drugih objekata. To je učinjeno već u ljetnim mjesecima 1931. ¹⁶ Potkraj listopada 1934., kada je odlazio na nastavak školovanja u Rim, Buturac je svom nasljedniku predao čagličku župu u mnogo boljem materijalnom stanju negoli ju je zatekao u ožujku 1931.: sve gospodarske zgrade

⁹ J. B. [Josip Buturac], »Oko katehizacije u čagličkoj župi«, *Katolički List (KL)*, Zagreb, 47/1932., br. 19, 236.

¹⁰ J. A. [Josip] Buturac, »Sjećanje na čagličku župu«, *KL*, 50/1935., br. 38, 472.

¹¹ *Statistički pregled izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za Ustavotvornu skupštinu*, Beograd, 1921., kotar Pakrac [bez oznake stranice]; *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 18. marta 1923. godine* (ur. Laza M. KOSTIĆ), Beograd, 1924., 102; *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održani 11. februara 1925. godine*, Beograd, 1926., 97; Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb, fond Zagrebačka oblast/Veliki župan, bb, Rezultati skupštinskih izbora 1927., izborni okrug Požeški/srez Pakrac/glasačko mjesto Čaglić, kut. 540.

¹² HDA, Šavska banovina/Upravno odjeljenje (SB/UO), br. 4637/1933., Sresko načelstvo u Pakracu Upravnom odjeljenju Kraljevske banske uprave Savske banovine 23. studenog 1933.

¹³ NAZ, NDS, br. 2533/1934., Josip Buturac NDS-u 26. ožujka 1934.

¹⁴ NAZ, NDS, br. 2533/1931., Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

¹⁵ *Isto.*

¹⁶ NAZ, NDS, br. 821/1934., Imovnik pokretne i nepokretne nadarbinske imovine u Čagliću od 1. lipnja 1932.; J. BUTURAC, *Znaci*, 198–199.

i župni stan nalazili su u dobrom stanju, s manjim izuzetkom ograde oko župne crkve sv. Đurđa, čiji je popravak bio neizvjestan zbog spora s građevinskim poduzetnikom Franjom Mikulašom.¹⁷ Buturac je i na druge načine pokušavao donekle sanirati uočene probleme čagličke župe. U nekima je bio uspješan, ali u nekima i ne. Primjerice, u Čagliću je osno- vao mljekarsku zadrugu, koja je, u prvo vrijeme, uspješno poslovala; on i njegovi župljani uspijevali su »prodavati mlijeko po višoj cijeni negoli u mljekarskom poduzeću«. ¹⁸ No zadruga nije bila dugog vijeka, pa je zbog seljačke nemarnosti ubrzo prestala poslovati.¹⁹ Više uspjeha imao je u osiguranju redovite zvonarske službe. Naime, potkraj studenoga 1933. obavljanje zvonarske službe u župnoj crkvi u Čagliću došlo je u pitanje. Razlozi su bili financijske naravi jer je »crkva [župna crkva u Čagliću] u nekoliko posljednjih mje- seci ostala skoro bez svakog prihoda, nije moguće plaćati zvonara iz crkvene blagajne, a vraćati se na zvonarsko lukno nije također moguće jer ga nitko ne pamti niti je u arhivu moguće štogod pronaći«. ²⁰ Stoga je načinio konkretan prijedlog prema kojem se čaglički župljani obvezuju za uzdržavanje zvonara godišnje izdvajati svotu od osam dinara. S tim su se složile i općinske vlasti pa je obveza ugovorena za razdoblje nakon srpnja 1934.²¹

Najkonkretnije Buturčevo djelovanje, koje je za cilj imalo poboljšanje materijalnih prilika u čagličkoj župi (a time i čagličkog upravitelja župe), bilo je vezano uz inicijativu o terito- rijalnom povećanju župe. Prijedlog je nastao još 1932., ali službeno je zaživio tek u ožujku 1934. U opširnom dopisu upravitelj crkvenog pjevanja Miško Marošević ga je NDS-u u Zagrebu obrazložio na sljedeći način:

»Mi mislimo da bi se materijalno stanje čagličkog župnika najlakše poboljšalo na taj način da se od Pakračke župe odcijepi sela Lipik i Dobrovac i pripoje čagličkoj župi. Ovako preuređena čaglička župa imala bi preko 3.000 stanovnika pa bi mogla lako uzdržavati župnika. Čaglićani bi drage volje na to pristali jer bi im bilo lakše uzdržavati župnika. Lako bi na to mogli pristati i Lipičani ako im se zajamči da će svake druge nedjelje u svojoj kapeli imati sv. misu i da će se u njoj obavljati kršte- nja i vjenčanja u danoj prilici. Lipik, kao pokvareno kupališno selo, trebao bi imati solidnu duhovnu pastvu poradi sebe, a prema inovjercima, što bi mu iz Čaglića lako bilo moguće, jer je Čaglić udaljen od Lipika samo 2 km, a što je teško moguće dobiti iz Pakraca jer je Pakračka župa vrlo prostrana, 15 puta veća od sadašnje čagličke župe.«²²

Iza Maroševićeva teksta zapravo je stajao sam Buturac. Njegova zamisao išla je i dalje od poboljšanja materijalnih prilika u župi, a to je promjena vjerskog sastava župe njezinim povećanjem; »pošto Lipik i bližu okolicu nastava brojniji i pobožniji katolički element«. ²³ Potreban uvjet za realizaciju ove zamisli bila je suglasnost katoličkog stanovništva Lipika i okolice; nje nije bilo pa je pakrački župnik Franjo Korenić nadležne u Zagrebu izvijestio

¹⁷ NAZ, NDS, br. 7398/1934., Zapisnik od 29. listopada 1934.

¹⁸ J. BUTURAC, *Znaci*, 199.

¹⁹ *Isto*.

²⁰ NAZ, NDS, br. 729/1934., Josip Buturac NDS-u 28. studenog 1933.

²¹ NAZ, NDS, br. 729/1934., NDS Kraljevske banjske uprave Savske banovine 1. veljače 1934.

²² NAZ, NDS, br. 2533/1934., Upravitelj crkvenog pjevanja Miško Marošević NDS-u 8. ožujka 1934.

²³ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 26. ožujka 1934.

kako stanovnici Lipika, »koji su u glavnom građani, neće ni čuti o tome.«²⁴ Oni su se s takvim stavom složili pa je Buturcu poručeno kako »nabačeno pitanje pripojenja Lipika i nekih sela Čagliću još nije sazrelo, nego se mora pripravlјati.«²⁵ On je i nakon odlaska iz Čaglića smatrao kako bi proširenje župe bilo dobro rješenje, ali uz uvažavanje položaja župe u Pakracu jer »za Čaglić bi bilo sretno rješenje župa lipičko-čaglićka, ali za pakračku župu ne bi.«²⁶

Može se pretpostaviti kako je neuspjeh zamisli o proširenju župe bila konačna prevaga u Buturčevoj odluci o napuštanju Čaglića. Nadbiskup Bauer ga je 1931. poslao kako bi sanirao teško materijalno i moralno stanja župe, ali već nakon dvije godine, 1933., iskazao je želju za njezinim napuštanjem. No ona još nije postala i čvrstim uvjerenjem.²⁷ To će se dogoditi tek iduće godine. Dva čimbenika su, čini se, bila presudna. Jedan je bila Buturčeva želja za nastavkom znanstvenog rada. U srpnju 1934. uputio je Baueru molbu, u kojoj ga je zatražio otpuštanje s mjesta upravitelja čaglićke župe te odobrenje dvogodišnjeg dopusta »zbog historijskog studija u Rimu.«²⁸ Molba je bila popraćena preporukama Frana Barca i Rudolfa Horvata.²⁹ Nadležne vlasti u Zagrebu bile su mu spremne udovolјiti ako sam pronađe zamjenu. Pronalazak novoga čaglićkog dušobrižnika nije bila nimalo lagana zadaća. O tome svjedoči i činjenica kako je Buturac tek sredinom listopada 1934. riješen uprave župe, a niti tada na njegovo mjesto nije postavljen novi upravitelj ili župnik, već je ona privremeno povjerena pakračkom župniku Franji Koreniću.³⁰ Važniji razlog njegove odluke o napuštanju čaglićke župe bile su materijalne prilike. Sredinom rujna 1934. nadležne je o svom položaju izvijestio sljedećim dramatičnim riječima: »Ja živim u tako teškim materijalnim prilikama da si nisam kadar kupiti ni zimski kaput ni čarape, a kamoli drva.«³¹ Radilo se o naknadnom izrazu – »ja sam jedva čekam da iz Čaglića odem« – već prije donesene odluke.³² Njegovoj molbi iz srpnja 1934. udovolјeno je u drugoj polovini listopada iste godine: dodijeljen mu je šestomjesečni dopust za povijesna istraživanja u Rimu, a materijalno zbrinjavanje osigurano mu je u tamošnjem Zavodu svetog Jeronima.³³ Godinu dana poslije, prilikom povratka iz Rima, posjetio je župu kojom je prije upravljao. Osjećaji su bili podijeljeni, a i neki stari problemi još uvijek su bili prisutni:

»Kad sam se iz Rima vratio u domovinu, proveo sam nekoliko dana u Čagliću. Za mnoge župljane bili su to dani veselja. No to veselje nije bilo potpuno. Jedni su mi govorili skoro kroz suze: 'Nikad nam se niste zamјerili, ali sad čujemo da ste upravo Vi krivi što mi nismo dobili župnika.' Drugi su se malo i srdili: 'Ako je to tako da mi župnika ne možemo dobiti, onda nećemo plaćati župnika kao čaglićka župa (38% prema drž. [državnom] porezu) nego kao pakračka (10%). Pa i u tome slučaju imamo pravo na katehizaciju školske djece.' – Čudni glasovi! Nisam nikog

²⁴ *Isto*, Pakrački dekan Franjo Korenić NDS-u 13. travnja 1934.

²⁵ *Isto*, NDS Josipu Buturcu 20. travnja 1934.

²⁶ J. A. [Josip] Buturac, »Sjećanje na čaglićku župu«, *KL*, 50/1935., br. 38, 473.

²⁷ J. BUTURAC, *Znaci*, 199.

²⁸ NAZ, NDS, br. 6812/1934., Josip Buturac NDS-u 2. srpnja 1934.

²⁹ *Isto*.

³⁰ *Isto*, NDS Josipu Buturcu 11. listopada 1934.

³¹ NAZ, NDS, br. 7005/1934., Josip Buturac NDS-u 17. rujna 1934.

³² NAZ, NDS, br. 6812/1934., Josip Buturac NDS-u 18. kolovoza 1934.

³³ NAZ, NDS, br. 6982/1934., NDS Josipu Buturcu 1934.

odgovarao od Čaglića, a nagovarao sam barem četvoricu. Gdje su dokumenti? Labave insinuacije nisu nikakvi dokazi. Ako je nešto moglo biti, ne slijedi da je i bilo – kaže historička metodologija.«³⁴

Upravitelj čaglićke župe i njegov prethodnik

Epizoda preuzimanja uprave čaglićke župe indikativna je jer predstavlja uvod u spor između Buturca i njegova prethodnika na mjestu upravitelja čaglićke župe – župnika Ivanka Vlašićaka; spor koji će, zapravo, upućivati na više od uobičajenih nesuglasica koje izbijaju prilikom primopredaje župa. Prvo javno očitovanje toga neslaganja dogodilo se već 12. ožujka 1931. Tog je dana Buturac, u nazočnosti dekana Panića i crkvenih starijeh, preuzeo upravu župe, ali primopredaji nije bio nazočan Vlašićak.³⁵ No još prije Buturac je iz Zagreba obaviješten kako, usprkos svome dogovoru s Vlašićakom, prema kojem njegova (Vlašićakova) majka »ostaje još kroz par mjeseci na župnom dvoru«, a zauzvrat bi mu obavljala različite kućanske poslove te on ne bi bio prisiljen »hodati po gostionama«, on postupa suprotno dogovoru, tj. tjera je na odlazak.³⁶ Buturac je optužbe odbio, istaknuvši kako mu ostanak Vlašićakove majke »vrlo konvenira«, i to zato jer mu »za prvi početak ima tko kuhati.«³⁷ No, jednako tako, iznio je i neke razloge za suprotnu odluku. Vlašićak, koji očito nije bio posebno prihvaćen od tamošnjih župljana, prema nekim navodima, naumio je ostanak svoje majke iskoristiti za osobne ciljeve. Buturac je naveo razmišljanja okolnih svećenika, prema kojima bi Vlašićak »mogao svratiti k svojoj majci i u Čagliću provoditi neko vrijeme, što bi vrlo škodilo [...] misiji u čaglićkoj župi.«³⁸ Buturac je opovrgnuo i navode prema kojima tjera Vlašićakovu majku na odlazak iz župnog stana, istaknuvši kako se s njom nagodio »da ona u njemu bude tri mjeseca.«³⁹ Umjesto smirenja, odnosi između te dvojice svećenika samo su se dodatno pogoršali, zbog čega se Buturac požalio Zagrebu. U opširnom dopisu od 1. rujna 1931. naveo je kako je Vlašićak potkraj kolovoza, vozeći se s jednim Buturčevim župljaninom iz Lipika u Čaglić, nazvao čaglićkog upravitelja župe »*podmuklom ništarijom*«, jer mu je, navodno, ostao dužan 300 tadašnjih dinara »za koštu.«⁴⁰ Zatim je opširno naveo svoje viđenje čitavog slučaja:

»Istina je, ja sam se pogodio s g. Vlašićkom da ću njegovoj gospođi majci plaćati 100 din. na mjesec za koštu (i davati joj stan). Imao sam tada sasvim dobar pojam o g. Vlašićku i njegovoj majci. No kad sam kasnije uvidio da je majka g. Vlašićka opaka žena koja je izmislila da je istjerujem ja iz stana, koja kune, psuje, besramno govori, ne drži reda u kući – ljuto sam se pokajao. Da mi se rođena majka ovako vladala u župničkom stanu, ja bih je protjerao. [...] Kad sam se s g. Vlašićkom po-

³⁴ J. A. [Josip] Buturac, »Sjećanje na čaglićku župu«, *KL*, 50/1935., br. 38, 474.

³⁵ NAZ, NDS, br. 2533/1931., Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

³⁶ NAZ, NDS, br. 2391/1931., NDS Josipu Buturcu 18. ožujka 1931.

³⁷ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 23. ožujka 1931.

³⁸ *Isto*.

³⁹ *Isto*.

⁴⁰ NAZ, NDS, br. 6517/1931., Josip Buturac NDS-u 1. rujna 1931.

gađao za koštu, mislio sam: gospođa će majka davati i kupiti sve artikle za jelo, a ja ću joj za to davati 100 din. na mjesec. No gospođa nije imala u kući skoro nikakvih artikala te sam bio prisiljen kupovati: brašno, meso, rižu, kavu, šećer, so, mlijeko itd. Od dobrih ljudi dobivao sam sira, maslaca i mesa pa je tako gospođa Vlašićkova za moju hranu od sviju artikala davala tek 20% svojih artikala. Osim toga, ja sam plaćao i mlijeko kojim se je hranila gospođa majka i sin sluškinje g. Vlašićka. [...] Eto, gosp. Vlašićak prodao je 22 m³ drva prije svoga odlaska u [iz] Čaglić[a]. Ta drva nisu smjela biti prodana... [...] Ona pripadaju meni kao nasljedniku g. Vlašićka jer sam ja već u martu primio upravu čagličke župe. Da sam ja dao 'napola' ta drva, dobio bih 11 m³ drva, postavljenih u dvorište – u vrijednosti od 1100 din. Kad je, dakle, g. Vlašićak prodao 22 m³ (u stablima), oštetio me je za 1100 din. G. Vlašićak je meni dužan 1100 din. Ako se od 1100 din. odbije moj tobožnji dug od 300 din., ostaje mi g. Vlašićak dužan 800 din. [...] Gospodin Ivanko Vlašićak, koji meni duguje 800 din., koji je nadaleko i široko poznat kao opaki čovjek, lažac, psovač, pijanica, bludnik (ženskar najgore vrste) itd., još uvijek ima obraza i smionosti nazvati mene (u Čagliću) kao tobožnjeg dužnika svoga imenom: *podmukli ništarija*. [...] Ako sam ja poslan u Čaglić da liječim teške rane što ih je Kristovom stadu zadao u ovoj župi g. Iv. [Ivanko] Vlašićak, onda moram imati i pravo da me taj nesretnjak u mojoj teškoj misiji ne smeta.«⁴¹

Vlašićak je upozoren kako Buturac ima »pravo da u svom radu i u svojoj misiji [...] ne bude od Vas [Vlašićaka] smetan«⁴²

Buturac je imao i drugih, ozbiljnijih, problema sa svojim prethodnikom na mjestu upravitelja župe u Čagliću. Nekako u isto vrijeme kada su aktualni bili nesporazumi u vezi s ostankom Vlašićakove majke, Buturac je nadležne upozorio kako, iako je župu preuzeo još 12. ožujka 1931., nije mogao obaviti konačnu primopredaju jer Vlašićak nije uredio župne račune. Stoga je upozorio nadležne da pozovu Vlašićaka »neka već jedamput uredi crkvene račune i formalno preda čagličku župu njezinom upravitelju«.⁴³ Tek početkom listopada 1931. crkveni je vrh u Zagrebu upozoren da je situacija ozbiljna; naime, čaglička župa, u financijskom smislu, uopće nije bila registrirana, a stvarno stanje nije bilo moguće ustanoviti jer »nijedan od stalnih crkvenih računa nije pronađen«.⁴⁴ Od Vlašićaka, i to »ne samo kao župnika, već i kao čovjeka od poštenja«, zatražen je hitan izvještaj.⁴⁵ Prema dostupnim podacima Vlašićak je zaista dosta neuredno vodio župne financije, što je predstavljalo velik problem za Buturca. Još u rujnu 1931. on je nadležne upozorio i kako je Vlašićak još 1928. svotu od 15 dinara, uloženu kod podružnice *Prve hrvatske štedionice* u Pakracu na ime misne zaklade, »potrošio u svoje privatne svrhe«.⁴⁶ U listopadu 1933. Buturca je opomenula porezna uprava u Pakracu da uplati globu od 186 dinara zbog toga jer Vlašićak nije na vrijeme podnio poreznu prijavu »za takseni period od 1931 do 1935

⁴¹ *Isto*.

⁴² *Isto*, NDS Ivanku Vlašićaku 11. rujna 1931.

⁴³ NAZ, NDS, br. 7218/1931., Josip Buturac NDS-u 31. kolovoza 1931.

⁴⁴ *Isto*, Diecezanski računarski ured u Zagrebu NDS-u 3. listopada 1931.

⁴⁵ *Isto*, NDS Ivanku Vlašićaku 9. listopada 1931.

⁴⁶ NAZ, NDS, br. 6195/1931., Josip Buturac NDS-u 20. rujna 1931.

od nekretнина župne nadarbine u Čagliču«. ⁴⁷ Vlašićak je odbio navode iz dopisa tvrdeći kako je riječ o nemarnosti poreznih vlasti u Pakracu te zlonamjernosti općinskih vlasti u Čagliču. ⁴⁸ NDS je drukčije mislio. Nakon što su dobili novi Buturčev izvještaj, utvrdili su da je Vlašićak zaista prekasno podnio prijavu te da je stoga dužan platiti poreznoj upravi u Pakracu globu u iznosu od 186 dinara. ⁴⁹ No to je bio samo mali dio Vlašićkovih dugova poreznim vlastima, a koji su sada postali veliko opterećenje za Buturca. Samo dan poslije (11. studenoga 1933.) upozorenja Vlašićaku, Buturac je nadležne obavijestio kako njegov ukupan dug iznosi oko 2.750 dinara. ⁵⁰ Dug nije podmiren niti do polovine 1934., kada je Buturac već bio na odlasku iz čagličke župe. Da situacija bude još gora, porezni činovnici zaprijetili su Buturcu kako će se »Poreska uprava uknjižiti – na župnikovo lukno što ga ubire čaglička općina, a što u današnjim prilikama znači da bi čaglički župnik kroz godinu dana ostao bez svake plaće«. ⁵¹ NDS je pozvao Vlašićaka da svotu nepodmirenog duga isplati do 15. kolovoza 1934. ⁵² No niti nakon toga situacija nije bila riješena. Vlašićak je odgovorio opširnim dopisom:

»[...] sad ponovice odgovaram: *kao pod zakletvom*: 1.) za porez ne dugujem ništa, jer sam svake godine od 1.917 do 1.931. u Čagliču sve točno plaćao prema zahtjevu opć. blagajnika [...] 4.) gospoda su *svaki čas mijenjala* visinu moga tobožnjeg duga, pa sad mjesto *4.300d.* spominju 2.589 d. 5.) mene su i materijalno u Čagliču uništavali jer sam za 4 jutra zemlje plaćao blizu 1.000d. na godinu, i sad sam eto ja dužan toliko i toliko, 6.) dao sam se nagovoriti, pa sam pred dvije godine molio da mi se oprostí moj dug, što ga ja ne mogu priznati a ne mogu ga ni platiti, pa mi je rekao g. blagajnik u Čagliču da mi je brisan sav moj dug do 1928. [...] Na ovu svaku riječ se *moгу zakleti*. Ja se bojim Gospoda Boga, a ne bojim se duhovnoga stola, pa pred živim Bogom izjavljujem glasno i jasno: Do 15. kolovoza i uopće nikada ovoga duga platiti neću i ne smijem.« ⁵³

Nakon toga čini se da je odustao i NDS. Buturcu je proslijeđen Vlašićakov dopis te mu je preporučeno da se, u slučaju negativnog rješenja od nadležnih poreznih vlasti, žali. ⁵⁴ Još neki događaji upućivali su na, čini se, dosta neodgovorno Vlašićakovo ponašanje. Primjerice, on je, prilikom odlaska iz Čagliča 1931., odnio brojne predmete potrebne za svećeničku službu, pa čak i one koji se koriste prilikom smrti vjernika, a koje još niti u rujnu iste godine nije vratio. Buturac je smatrao kako je Vlašićakov postupak puki izraz »nemara ili prkosa«. ⁵⁵

Župnik Ivanko Vlašićak zaista je bio u mnogočemu kontroverzna osoba, u čestom sukobu s povjerenim mu župljanima, ali i vlastima. Početkom travnja 1928. čaglički župljani iz Bijeje Stijene odbili su mu dati obećano žito. Spor je završio pred nadležnim mu crkvenim

⁴⁷ NAZ, NDS, br. 7292/1933., NDS Ivanku Vlašićaku 6. listopada 1933.

⁴⁸ *Isto*, Ivanko Vlašićak NDS-u 19. listopada 1933.

⁴⁹ *Isto*, NDS Ivanku Vlašićaku 10. studenog 1933.

⁵⁰ NAZ, NDS, br. 5313/1934., Josip Buturac NDS-u 11. studenog 1933.

⁵¹ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 10. srpnja 1934.

⁵² *Isto*, NDS Ivanku Vlašićaku 13. srpnja 1934.

⁵³ *Isto*, Ivanko Vlašićak NDS-u 6. kolovoza 1934.

⁵⁴ *Isto*, NDS Josipu Buturcu 14. rujna 1934.

⁵⁵ NAZ, NDS, br. 6195/1931., Josip Buturac NDS-u 1. rujna 1931.

vlastima u Zagrebu, koje su mogle samo konstatirati: »Kad to ne bi bio g. Ivanko Vlašićak [...] u opće ne bi bilo ovog spora.«⁵⁶ Vlasti su ga također smatrale problematičnom osobom. U listopadu 1931., kada je bio na mjestu župnika u Buku, Vlašićak je opisan kao osoba koja »slovi kao alkoholičar, nemiran i amoralan čovjek te se po vlastitim starešinama usled lošeg vladanja popeo na glavu.«⁵⁷ Četiri dana poslije od banskih vlasti u Zagrebu zatražena je intervencija kod NDS-a kako bi se Vlašićak premjestio iz bučke župe.⁵⁸ Ipak, postoje određene nejasnoće o njegovu odnosu s čaglićkom župom. U rujnu 1926. zatražio je premještaj iz Čaglića, ali i ukidanje same župe: »Srce hoće da mi pukne od bola gledajući divljanje ovog naroda. [...] Moj je inače 'caeterum censeo': čaglićku župu treba zauvijek ukinuti.«⁵⁹ U drugoj prilici, pak, za svoje novo mjesto službovanja zatražio je upravo čaglićku župu, s obrazloženjem kako uživa veliku potporu tamošnjih župljana.⁶⁰ Bilo je onih koji su mu davali podršku u namjeri za povratkom u Čaglić. Izvjesni Josip Hojka, primjerice, upravo kada je i Vlašićak zatražio premještaj iz Buka, intervenirao je kod Bauera, ističući kako mnogi čaglićki župljani »žale za svojim prvašnjim župnikom i kako bi rado da im se vrati g. Ivanko Vlašićak.«⁶¹ Radilo se, ipak, o pretjerivanju: ako je nekim čaglićkim župljanima i smetao Buturac i njegov rad, velik dio uzroka koji su potaknuli novog upravitelja župe upravo na takav smjer djelovanja nastao je kao posljedica ranijeg Vlašićakova upravljanja župom.

Upravitelj čaglićke župe i odnosi s lokalnim vlastima

Prevlast pravoslavnoga vjerskog elementa na području župe Čaglić umnogome je uvjetovala odnos novog upravitelja župe i lokalnih upravnih i prosvjetnih vlasti. K tome, odnos države prema djelovanju Katoličke crkve u razdoblju izvanparlamentarnog režima bio je obilježen izrazitom nenaklonošću prve prema drugoj pa u tom kontekstu treba tražiti prave korijene problema s lokalnim vlastima koji su obilježili Buturčevo djelovanje u čaglićkoj župi. Naime, svi Buturčevi pokušaji, koji su išli u smjeru poboljšanja općeg položaja župe, nailazili su na nenaklonost lokalnih vlasti. Još početkom 1928. župnik Vlašićak zatražio je od NDS-a dopuštenje za zamjenu tri jutra crkvenog zemljišta za tri jutra zemljišta koje se nalazilo u uživateljskom pravu čaglićkog učitelja-orguljaša.⁶² Navedeno zemljište pripalo je učitelju-orguljašu 1925., prilikom razdiobe čaglićke zemljišne zajednice, a kako je u međuvremenu župa u Čagliću izgubila učitelja-orguljaša, pojavilo se pitanje korisnika prihoda s tog zemljišta, tj. nastala je »borba između župe i škole: župa je orguljaševu zemlju svojatata sebi, a škola sebi.«⁶³ Vlašićak je prijedlog podupro tvrdnjom prema kojoj

⁵⁶ NAZ, NDS, br. 1424/1928., NDS – sjednica od 3. travnja 1928.

⁵⁷ HDA, Savska banovina/Upravno odjeljenje (SB/UO), br. 32590/1931., Sresko načelstvo u Požegi Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 5. listopada 1931.

⁵⁸ Isto, Sresko načelstvo u Požegi Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 9. listopada 1931.

⁵⁹ NAZ, NDS, br. 6486/1926., Ivanko Vlašićak NDS-u 12. rujna 1926.

⁶⁰ NAZ, NDS, br. 8025/1933., Ivanko Vlašićak NDS-u 4. prosinca 1933.

⁶¹ NAZ, NDS, br. 8025/1933., Josip Hojka nadbiskupu Baueru 5. prosinca 1933.

⁶² NAZ, NDS, br. 2535/1931., Ivanko Vlašićak NDS-u 4. ožujka 1928.

⁶³ »Crkvene vijesti – Borba za orguljaševu njivu«, *KL*, 47/1932., br. 34, 406.

iza njega stoji »čitavo selo Čaglić, pa zato crkveni odbor tu zamjenu preporučuje«. ⁶⁴ Sredinom lipnja iste godine županijskim je vlastima poslan na odobrenje i prijedlog ugovora u tom poslu, ali do ožujka 1931. – Buturčeva dolaska u Čaglić – traženi pristanak vlasti nije postignut. ⁶⁵ Umjesto toga, Buturcu je odgovorio pakrački kotarski načelnik Svetozar Grubić, navodeći da je nadležno Ministarstvo prosvjete, rješenjem od 21. veljače 1931., odbilo prijedlog zamjene zemljišta te je preporučeno da se spomenuta čestica upiše u zemljišne knjige pučke škole u Čagliću »pošto je ta zemlja namenjena učitelju za crkveno pojanje, pa kako sada učitelj istu ne uživa, neka je iskorišćava škola«. ⁶⁶ Buturac je, ističući kako je spomenuta zemljišna čestica određena za uživanje orguljašu crkve sv. Đurđa u Čagliću, rješenje smatrao nepravednim te je naveo kako je njegova zamisao bila da se spomenuto zemljište preda na korištenje jednom tamošnjem seljaku »koi se odavna bavi mišlju da pođe u orguljašku školu i bude orguljaš ovdašnje župske crkve«. ⁶⁷ Tek su više vlasti uvažile opravdane Buturčeve razloge. U drugoj polovini srpnja 1932. Kraljevska banska uprava Savske banovine obavijestila je sve sudionike slučaja da se ta zemljišna čestica »nema gruntovno prenesti na državnu osnovnu školu, već na organistu rkt. župne crkve u Čagliću, te je može uživati samo takav organista, odnosno, kad nema organiste, ima se prihod sa te čestice zaprimati u crkvenu kasu i istoga upotrebiti kod naplate organiste i drugih potreba crkvenih«. ⁶⁸

Slučaj s pripadnošću zemljišta namijenjenog čaglićkom učitelju-orguljašu važan je zato jer predstavlja uvod u sukob između Buturca i upravitelja Državne osnovne škole u Čagliću Tanasija Oblakovića, koji je, zapravo, bio odraz širih političkih, ideoloških i vjerskih sukobljavanja. Naime, Srpska pravoslavna crkva, posebno od siječnja 1929., u biti je postala državnom crkvom, što je, iz razumljivih razloga, predstavljalo veliku prijetnju katolicizmu u Hrvatskoj. Pravoslavlje je planski šireno putem raznih državnih mehanizama, između ostalog i prosvjete. ⁶⁹ Primjerice, proslava istaknute osobe iz srpske crkvene i političke prošlosti, Rastka Nemanjića (redovnički Sava) utvrđena je kao državno-školski praznik; na taj dan školska nastava u državi bila je podređena proslavi spomenute osobe. ⁷⁰ Dakako, nametanje pravoslavlja i srbizacije predstavljalo je veliku prijetnju katolicizmu u Hrvatskoj. Stoga su sučeljavanja između katoličkog svećenstva i srbiziranih prosvjetnih vlasti bila česta, a posebno u etnički i vjerski miješanim sredinama, poput čaglićke. Još u drugoj polovini ožujka 1931., žaleći se na navode iz odluke kotarskog načelnika u Pakracu, Buturac je istaknuo kako bi bilo »pravednije [...] da se iz dohodaka orguljaševe zemlje obnove orgulje nego da te dohotke prima ravnatelj škole koji je pravoslavne vjere (pripadnik) pa prema tomu nema nikakve veze s rkt. [rimokatoličkom] župskom crkvom«. ⁷¹ Prema Buturčevim navodima najviše je teškoća u katehizaciji školske djece bilo u osnovnoj školi u Čagliću, ujedno i središtu župe, i to, kako je naveo, upravo zbog

⁶⁴ NAZ, NDS, br. 2535/1931., Ivanko Vlašićak NDS-u 4. ožujka 1928.

⁶⁵ *Isto*, NDS – sjednica od 27. ožujka 1931.

⁶⁶ *Isto*, Sresko načelstvo u Pakracu Župnom uredu u Čagliću 12. ožujka 1931.

⁶⁷ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

⁶⁸ »Crkvene vijesti – Borba za orguljašku njivu«, *KL*, 47/1932., br. 34, 406.

⁶⁹ J. KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret*, 179.

⁷⁰ Ljubodrag DIMIĆ, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, sv. I, Beograd, 1996., 254.

⁷¹ NAZ, NDS, br. 2535/1931., Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

ponašanja upravitelja škole Oblakovića, koji »tako postupa s rimokatoličkom školskom djecom da se njegov postupak nije mogao više trpjeti nego se protiv njega moralo žaliti lično Gospodinu Banu Savske banovine«. ⁷² Buturac je optužbu i obrazložio:

»I. G. Tanasije Oblaković podijelio je ove šk. [školske] godine pravoslavnoj djeci III, IV i V razreda **šest** različnih vjeronaučnih knjiga. U istoj šk. [školskoj] godini nakon tri mjeseca obuke dobila su i katolička djeca III, IV i V razreda **jedan jedini** i to najmanji vjeronaučni udžbenik Mali katekizam [...] Ja sam tražio da se katol. [katoličkoj] djeci III, IV i V razr. [razreda] dade još i 'Biblijska povijest' i molitvenik 'Isus prijatelj malenih'. Meni se obećavalo da će te knjige biti naručene, a djeci se otvoreno govorilo da im **nisu potrebne**. [...] c) Ako su svi zavičajnici čagličke općine, katolici i pravoslavni, dužni jednako prema poreznom Dinaru plaćati školske knjige i ako pravoslavna djeca III, IV i V razreda mogu imati 6 vjeronaučnih knjiga, onda valjda smiju i mogu katol. [katolička] djeca imati tri vjeronaučne knjige. Ako katol. [katolička] djeca u **svim razredima** ne mogu i ne smiju imati više od **jedne** vjeronaučne knjige u isto vrijeme i u istoj školi gdje pravoslavna djeca **samo kroz tri razreda** imaju **šest** vjeronaučnih knjiga, onda čaglička škola nije dom za naobrazbu u duhu vjerske i plemenske snošljivosti te narodnog i državnog jedinstva nego je to katedra... politike. 2) Katolička djeca bila su prisiljavana u školi da uče i pjevaju svetosavsku '**duhovnu pesmu**'. Ovo je uistinu duhovna, **vjerska** i **plemenska pjesma**. U njoj se pozivaju Srbi da pjevaju pjesmu sv. Savi. Ne može 75 čagličke **hrv.** [hrvatske] i **katol.** [katoličke] školske djece pjevati da je '**naš srpski pastir Sava**', da on 'iz osвете gore **nam** dođe' i t. d. Hrvati treba da ljube Srbe kao braću jednoga naroda... ali ne mogu i neće nikada priznati da je sv. Sava njihov svetac niti mogu biti prisiljavani da pjevaju pravoslavnu duhovnu pjesmu... [...] 3) G. T. [Tanasije] Oblaković naručio je ove škol. [školske] godine knjige iz Beograda. U III razredu počinje se čitati latinicom, ali u čitanki III razreda, napisanoj od Mih. Jovića (6 izdanje), od 110 sastavaka samo je 10 napisano latinicom, a 100 ćirilicom...«⁷³

Buturčeve optužbe bile su vrlo ozbiljne, pa je kotarski načelnik, očitno na nalog Banske uprave iz Zagreba, proveo istragu. Oblaković je izjavio kako su točni svi Buturčevi navodi, ali je, jednako tako, za svakog od njih pronašao neko opravdanje. Tako je nerazmjer katoličkih i pravoslavnih vjeronaučnih knjiga opravdao činjenicom kako je upravo kotarsko načelstvo u Pakracu odobrilo samo jednu, priznao je kako su katolička djeca pjevala pjesmu o sv. Savi, ali je zaniijekao da su na to bila prisiljena, a složio se i s Buturčevim navodima o nerazmjeru latiničnih i ćiriličnih uradaka u Jovićevoj čitanci za treći razred osnovne škole, ali je smatrao kako se to da ispraviti čitanjem drugih latiničnih novina i časopisa. Tu su se očitno pravna sredstva iscrpila, pa Buturcu nije preostalo drugo nego da ustvrdi kako Oblaković, istina, »nije silio šibom ni zatvorom katol. djecu na pjevanje pjesme o sv. Savi, ali ih je silio moralno – razumljivim učiteljskim auktoritetom«. ⁷⁴

⁷² J. B. [Josip Buturac], »Oko katehizacije u čagličkoj župi«, *KL*, 47/1932., br. 19, 237.

⁷³ *Isto*.

⁷⁴ *Isto*, 238.

Da su odnosi između čagličkog upravitelja župe i tamošnje školske administracije prilično loši, ubrzo se ponovno pokazalo. Dana 21. listopada 1932. rimokatoličkoj djeci u čagličkoj školi oduzet je molitvenik pod nazivom *Isus prijatelj malenih*. Buturac je, kako i sam navodi, o tome pisao različitim ministarstvima, ali od tih intervencija nije mnogo očekivao. On je i u ovom slučaju s pravom prepoznao upečatljiv primjer kršenja javno proklamirane vjerske ravnopravnosti u Kraljevini Jugoslaviji. Taj »vrhovni državni zakon, kojim treba da budu prožeti svi drugi zakoni u državi« – kako ga je sam odredio – ne poštuje se u mjestu njegova službovanja jer, dodao je, ako »pravoslavna djeca u čagličkoj školi donose svoje molitvenike u školu, onda vjerska ravnopravnost traži, da i katolička djeca smiju donositi u školu svoje molitvenike«. ⁷⁵

Epizoda s oduzimanjem molitvenika rimokatoličkoj djeci iz listopada 1932. dala je naslutiti daljnji razvoj događaja. Dana 6. veljače 1933., kotarski načelnik iz Pakraca Grubić nadležnim je vlastima uputio prijavu upravitelja čagličke škole, u kojoj je navedeno kako su, prilikom podjele uloga »za popodnevnu državnu školsku proslavu Svetoga Save«, »izjavili svi prisutni učenici rimo-katoličke vere: da nesmeju primiti uloge, jer da im je to zabranio g. Župnik«. ⁷⁶ Nekoliko dana poslije, 10. veljače 1933., Grubić je pretpostavljenim vlastima u Zagrebu dostavio novu prijavu upravitelja čagličke osnovne škole, u kojoj su ranijoj optužbi protiv Buturca dodani novi elementi. U prijavi je navedeno: »Djaci rimo katoličke vere ne samo da nisu primili uloge za proslavu Svetoga Save, nego nijesu ni prisustvovali ovoj proslavi, i to ne samo crkvenom obredu nego ni državno školskoj svečanosti, od koje je jedan deo izveden do podne u jednoj školskoj učionici posle crkvenog obreda /osvećenja koljiva i osvećenja rezanja kolača/ a drugi čisto državno školski po podne toga dana. Izveštavate se, da su do sada djaci rimo katoličke vere – kao i ostali – bez ikakovoga primoravanja proslavi prisustvovali, a mnogi sami i uloge tražili i primali, a ove godine ni jedno ni drugo... Oni izjavljuju da im je to zabranio G. Buturac, ovdašnji župnik i veroučitelj.« ⁷⁷ Buturac je o slučaju javno progovorio. Istaknuvši kako u Čagliču »postoji sukob između pravoslavnoga učitelja i katoličkoga župnika poradi sudjelovanja kat. [katoličke] školske djece kod svetosavske zabave«, on je naveo kako je »na Drugi dan Božića 1932. tumačio svojim župljanima kako im, po nauci katoličke Crkve, nije slobodno polaziti inovjersku crkvu, ondje pjevati tuđu duhovnu pjesmu, moliti i štovati tuđe svece te inovjerce uzimati za kumove i vjenčati se u tuđoj crkvi«. ⁷⁸ Buturacove stavove, kako sam navodi, djeca su uvažila, tj. »primjenila su školska djeca na svetosavsku zabavu te nisu htjela, ni na koji način, kod nje sudjelovati, i ako je to učitelj kao 'njihov gazda' zahtijevao. Djeca su se izgovarala da im je župnik zabranio sudjelovati kod svetosavske zabave.« ⁷⁹ Buturac je otvoreno priznao »krivnju«. Dana 17. veljače 1933. održana je rasprava u prostorijama osnovne škole te je tom prilikom izjavio:

⁷⁵ J. A. B. [Josip Buturac], »Molitvenik u osnovnoj školi«, *KL*, 48/1933., br. 18, 220.

⁷⁶ HDA, Savska banovina – Odjeljenje državne zaštite (SB/ODZ), br. 3790/1933., Sreski načelnik Svetozar Grubić Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 6. veljače 1933.

⁷⁷ *Isto*, Sreski načelnik Svetozar Grubić Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 10. veljače 1933.

⁷⁸ J. A. B. [Josip Buturac], »Katolička djeca i svetosavska zabava«, *KL*, 48/1933., br. 11, 129.

⁷⁹ *Isto*.

»Otvoreno priznajem, da sam po svojoj svećeničkoj pastirskoj dužnosti iz vrlo važnih razloga zabranio katoličkoj djeci sudjelovati kod svetosavske zabave. Ti se razlozi osnivaju na nauci Katoličke crkve, na današnjim odnosima između katoličke i pravoslavne Crkve u Jugoslaviji te na vjerskim prilikama u Č[agliću].«⁸⁰

Buturčev istup s propovjedaonice župne crkve u Čagliću ipak nije mogao predstavljati čvrstu osnovu za pokretanje eventualnoga kaznenog postupka protiv njega. No u očima vlasti bio je već uvelike afirmirani neprijatelj postojećeg poretka u državi. Stoga je nastavljeno s pritiscima na njega. Već 18. ožujka 1933. Grubić je u Zagreb uputio novu prijavu, a na temelju novog dopisa upravitelja čagličke škole, iz koje se, navodno, »vidi da je Buturac zabranjivao djeci katoličke vjere da se druže sa pravoslavnom i da polaze pravoslavne kuće.«⁸¹ Takav zaključak Grubić je donio na temelju saslušanja nekoliko osoba, a ponajviše onoga Anke Pavoković iz Čaglića, koja je izjavila kako je negdje u siječnju 1933. u njezinoj kući, u posjetu njezinoj kćeri, boravila učenica I. razreda osnovne škole Štefanac Mira. Nju je, pak, na prozoru ugledala njezina školska kolegica Božana Sita te joj, prema Pavokovićki, »zapretila [...] rečima: Šta ti tu radiš u toj kući, dobićeš ti batina od našega gospodina župnika, zar ti ne znaš da je on nama zabranio da ne smijemo ići u njihove [pravoslavne] kuće.«⁸² Taj navod je potvrdila Štefanac izjavivši kako joj je Sita rekla: »Tužiću te g. župniku, dobićeš ti batina od njega, zar ti ne znaš da je on nama zabranio da ne idemo u pravoslavne kuće«, dok je Sita izjavila kako je stvarno zaprijetila tužbom, ali jer je smatrala »da je ona došla sama bez znanja mame svoje« i jer su »joj i druga djeca rekla da će je tužiti.«⁸³ Grubić je početkom svibnja 1933. organizirao novo saslušanje svih uključenih, a prisutan je bio i sam Buturac. Iskazi nisu doveli ni do kakvih novih spoznaja, a i Buturac je zanijekao da je »ikada bilo pred kime branio djeci rimokatoličke vjere da se druže sa pravoslavcima i da polaze njihove kuće.«⁸⁴ To je konstatirao i Grubić, navevši kako se »nemože kategorički ustvrditi da su faktično u tužbi navedene izjave pale«, ali je svejedno napomenuo kako bi bilo »bezuvečno potrebno da se kod njegovih [Buturčevih] nadležnih duhovnih vlasti interveniše, da on donekle svoje izjave, držanje i postupak akomodira današnjem stanju, svom položaju i zadatku, kojega imade kao župnik i vjeroučitelj da vrši među školskom djecom i u narodu.«⁸⁵ Stoga je nadležno ministarstvo obaviješteno da je, budući da se navodi iz prijave upravitelja škole nisu mogli potvrditi, kotarski načelnik obustavio postupak protiv Buturca.⁸⁶

Na slične probleme – kao i u Čagliću – Buturac je nailazio i u katehizacijskim poslovima u školi u Rogoljima. Opet se radilo o favoriziranju školske djece pravoslavne vjeroispovijesti od tamošnjih prosvjetnih vlasti, o čemu je Buturac detaljno izvijestio:

⁸⁰ *Isto*.

⁸¹ HDA, SB/ODZ, br. 3790/1933., Sreski načelnik Svetozar Grubić Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 18. ožujka 1933.

⁸² *Isto*, Zapisnik od 3. ožujka 1933.

⁸³ *Isto*, Zapisnik od 6. ožujka 1933.

⁸⁴ *Isto*, Zapisnik od 5. svibnja 1933.

⁸⁵ *Isto*, Sreski načelnik Svetozar Grubić Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 6. svibnja 1933.

⁸⁶ *Isto*, Kraljevska banska uprava Savske banovine Odjeljenju za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova 13. svibnja 1933.

»Muka je što katolička djeca nemaju nikakvih **vjeronaučnih knjiga**. I to već kroz nekoliko godina. Dakako, pravoslavna djeca imaju vjeronaučne knjige. Štaviše, župnik u nevolji posuđuje pravoslavne biblije i pokazuje slike svojim najmlađim učenicima da lakše upamte biblijski događaj. [...] Pa lijepo! Pravoslavnoj djeci kupila je vjeronaučne knjige škola, odnosno katolički i pravoslavni žitelji čagličke općine, a katoličkoj djeci nije kupila škola nego župnik i roditelji školske djece – svaki svome djetetu! Ove školske godine 1931/32. župnik je dugo i dugo moljkao i moljkao upravu škole neka bude pravedna i obzirna pa neka nabavi vjeronaučne knjige ne samo za pravoslavnu djecu nego i za katoličku. No sva moljakanja bila su badava. Konac školske godine nije daleko, a katolička djeca još nemaju vjeronaučnih knjiga.«⁸⁷

Bilo je još sličnosti s događajima vezanim uz stanje u školi u Čagliću. Naime, prema izjavi učiteljice u rogojlskoj školi, Nevenke Stanojević, navodno je »jedno dijete te škole zaostalo iz crkve na 1. decembra zato što mu je vjeroučitelj Buturac zabranio polazak u crkvu.«⁸⁸ Iz dostupnih podataka može se zaključiti da su samo zahvaljujući upornom Buturčevu djelovanju školska djeca katoličke vjeroispovijesti u dvjema školama čagličke župe ipak konačno došla do potrebne vjeronaučne literature. Ovaj svojevrsni trijumf nad lokalnim prosvjetnim i političkim vlastima Buturac je iznio i u javnost, kako bi i drugi župnici mogli slijediti njegov primjer. Najprije je doslovno citirao dopis koji je Župni ured u Čagliću dobio od kotarskog načelstva u Pakracu, a u kojem je »na osnovu otpisa kr. [kraljevske] banske uprave od 29. maja 1932. br. 32479 naređeno [...] upravi škole u Čagliću da potrebne vjeronaučne knjige za rimokatoličku mladež odmah nabavi.«⁸⁹ U vezi s problemima oko katehizacije katolika u školi u Rogoljima, Buturac je također postigao napredak. Kako tamošnja škola, kako je sam naveo, »nije htjela ni mogla nabaviti vjerske knjige za rkt. [rimokatoličku] djecu«, vjeroučitelj je »na nalog Sreskog načelstva dobio [...] od općine na ruke potreban novac za nabavu knjiga.«⁹⁰ Istina, Buturčevo uporno promicanje katoličke katehizacije školske djece znalo je biti u suprotnosti sa zakonskim propisima. U travnju 1934. banske vlasti u Zagrebu upozorile su crkveni vrh u Zagrebu na indikativnu Buturčevu tendenciju. Prema prijavi koju je vodstvo pučke škole u Čagliću dostavilo »pomenutom župniku-veroučitelju Buturcu dolaze za vreme časova veronauka u školu takodjer i odrasli ljudi i žene pa i mala deca, koja još ne pohađaju školu, te da ostaju u školi za sve vreme veronaučnog rada.«⁹¹ Buturac je svojim upornim radom – iako na temelju vjerskog opredjeljenja – uspio postići napredak u homogenizaciji hrvatskog stanovništva Čaglića i okolice.

Upravitelj čagličke župe Buturac imao je i drugih problema s lokalnim vlastima. Njegovi postupci – između ostaloga i propovijedi – očito su bili pod stalnom pozornošću vlasti. U

⁸⁷ J. B. [Josip Buturac], »Oko katehizacije u čagličkoj župi«, *KL*, 47/1932., br. 19, 236.

⁸⁸ HDA, SB/ODZ, br. 3790/1933., Sreski načelnik Svetozar Grubić Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 18. ožujka 1933.

⁸⁹ »Crkvene vijesti – Škola dužna nabaviti potrebne vjeronaučne knjige«, *KL*, 47/1932., br. 34, 407.

⁹⁰ *Isto*.

⁹¹ NAZ, NDS, br. 3335/1934., Prosvjetno odjeljenje Kraljevske banske uprave Savske banovine NDS-u 18. travnja 1934.

njima su lokalne vlasti prepoznavale neslaganje s postojećim poretkom u državi, tj. neku vrstu oporbenog djelovanja, zbog čega su redovito obavještavali nadređene. Primjerice, dana 20. veljače 1933. zapovjednik čagličke žandarmerijske postaje izvijestio je kako je Buturac dan prije »propovedao [...] u katoličkoj crkvi u mestu Čagliću opštine iste sreza Pakrac banovine Savske [...] o mukama Sv. Pavla nakon čega je prešao na progon Isusovaca [...] pa ako nas taj teški udarac pogodi sa time će mo mnogo izgubiti onda nećemo imati glasnika i kalendara srca Isusova i njihovi poučni članaka.«⁹² U drugoj polovini ožujka 1933. u Zagreb je ponovno proslijeđena prijava u vezi s Buturčevom propovijedi. Navedeno je: »19. marta 1933. godine prilikom služenja službe Božje, održao je propoved u crkvi župnik Buturac Josip [...] koji je između ostalog prisutnom narodu kazao: 'Hteli su isterati naše crkvene redovnike Isusovce, pa im hvala Bogu nije uspjelo. Ima političara, koji mrze našu veru i crkvene redovnike. U Skupštini, u Beogradu rekao je jedan narodni poslanik, treba uništiti ne samo Isusovce, nego i katoličke popove, jer oni samo pripovedaju o Isusu, a nije im do njega stalo nego samo da vino piju, jer je i on vino pio.'«⁹³ Dakle, smatrajući ove riječi uperenima protiv državnog poretka, tražilo se pokretanje postupka protiv Buturca ili barem njegov premještaj iz Čaglića. No, zanimljivo, banske vlasti nisu mislile isto. Primjerice, u vezi s prijavom iz veljače 1933., nadležnom ministarstvu u Beogradu poručeno je kako protiv Buturca ništa nije poduzeto »jer propoved župnika u Čagliću ne sadrži ništa krivičnoga.«⁹⁴

Ipak, neki Buturčevi postupci bili su sankcionirani. Dana 30. listopada 1932. na župnu crkvu u Čagliću istaknuo je službenu vatikansku zastavu, zbog čega ga je kotarsko načelstvo u Pakracu osudilo na kaznu od 200 dinara globe ili dva dana pritvora. Odluka je obrazložena činjenicom prema kojoj zastave stranih država mogu isticati samo konzularna predstavništva, a kako »čaglička crkva nije konzulat [...] isticati na nju žutobijelu zastavu znači prekršiti državne zakone.«⁹⁵ Isti stav zauzele su i Buturčeve nadležne crkvene vlasti obavijestivši ga »da nije dopušteno isticati papinske zastave na župske crkve.«⁹⁶ Buturac je smatrao kako je riječ o namjernom pritisku lokalnih vlasti jer je spomenuta zastava bila »visjela za vrijeme sv. potvrde u prisutnosti sreskog načelnika i da ju vješaju svuda«, ali

⁹² HDA, SB/ODZ, br. 5492/1933., kut. 128, Komandir žandarmerijske stanice Čaglić Sreskom načelstvu Pakrac 20. veljače 1933. Neprijateljski stav režima prema Katoličkoj crkvi može se ilustrirati i na ovom primjeru – pokušaju vlade da ozakoni zabranu djelovanja isusovaca u Jugoslaviji iz veljače 1933. (J. KRIŠTO, »Euharistijski kongresi u Chicagu /1926./ i Zagrebu /1930./ u sustavu političke represije«, *Časopis za suvremenu povijest*, 38/2006., br. 3, 925). Karakterističan stav vlasti prema isusovačkom djelovanju vidljiv je iz izvještaja pakračkog načelnika vlastima u Zagrebu iz kolovoza 1931.: »U svojim propovjedima, koje su prvenstveno fanatički verske, ti propovednici nisu se ni malo uztezali da naglase svoju intoleranciju prema drugim veroizpovjestima, nazivajući katoličku crkvu jedino izpravnu i točnu, i jedino spasavajućom. Ni malo lepo se nisu izražavali o drugim vjeroizpovjestima i njihovim pristašama. U nacionalnom pogledu opet se dalo naslućivati, da se u tom pravcu ne rukovode idejom narodnog jedinstva, jer pored silnog izticanja hrvatstva i svega hrvatskoga o jugoslavenstvu i bratskoj ljubavi troimenog naroda nije bilo niti govora« (HDA, SB/OU, br. 24715/1931., Sresko načelstvo u Pakracu Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 24. kolovoza 1931.).

⁹³ *Isto* (HDA, SB/ODZ, br. 5492/1933.), Savski žandarmerijski puk Kraljevskoj banskoj upravi Zagreb 23. ožujka 1933.

⁹⁴ *Isto*, Kraljevska banska uprava Savske banovine Odjeljenju za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova 5. ožujka 1933.

⁹⁵ NAZ, NDS, br. 8262/1932., Josip Buturac NDS-u 17. studenog 1932.

⁹⁶ *Isto*, NDS Josipu Buturcu 24. studenog 1932.

je presuda uslijedila tek nakon intervencije kotarskog pristava Volovića.⁹⁷ Može se pretpostaviti kako se jedan dio objašnjenja za ovaj slučaj krije i u različitom gledanju na vaticanšku zastavu njegovih sudionika; naime Buturac zastavu određuje kao »katoličku crkvenu zastavu«⁹⁸ te ju naziva »Papina zastava«⁹⁹, dok je Volović navodno izričito izjavio: »to je zastava strane države«.¹⁰⁰

Sukob između Sokola Kraljevine Jugoslavije te Katoličke crkve na državnoj razini također je imao odjeka u čagličkoj župi. Naime, upravo je Sokol Kraljevine Jugoslavije – organizacija duboko implementirana u prosvjetni sustav – bio jedan od glavnih državnih promicatelja antikatalički usmjerenog jugoslavenstva. No informacije o njegovu tijeku vrlo su oskudne. Navodno je Buturac, poslije »poznate biskupske poslanice protiv Sokola Kraljevine Jugoslavije, koju je on sa najvećim pietetom i nasladom pročitao«, odbio sudjelovati prilikom pokopa jednog člana tamošnjega sokolskog društva. Vlasti su obaviještene da je Buturac, čim je »na pogrebu počeo jedan Soko govoriti o pokojnikovim vrlinama, kao sokolskog radnika [...] besan napustio čitavu pogrebnu povorku i besno izjavio, da u buduće neće pokopati ni jednog Sokola«.¹⁰¹ Prema istom izvoru, odnosi između Buturca i tamošnjih sokola bili su vrlo zategnuti. Prilikom jedne sokolske svečanosti, održane upravo u Čagliću krajem siječnja 1933., lipički sokoli su »na prolazu mimo župnikovog stana, priredili [...] male manifestacije za Soko, a protiv rečenog Butorca«.¹⁰² S druge strane, Buturac se nadležnima žalio kako prosvjetne vlasti, prisiljavajući školsku djecu na sudjelovanje u različitim sokolskim aktivnostima, u biti »zaprečuju svoje članove u vršenju kršćanskih dužnosti«.¹⁰³

Iz navedenih primjera jasno je da su vlasti u Buturcu vidjele čimbenika koji je neprijateljski nastrojen prema poretku u državi. Ključne odrednice tog stava bile su, navodno, Buturčevo širenje vjerske nesnošljivosti te, u mnogo manjoj mjeri, neprihvatljivo zauzimanje hrvatskih nacionalističkih pozicija, s jakim naglaskom na prvome. Upravitelj državne osnovne škole u Čagliću, izvještavajući kotarskog načelnika u Pakracu početkom veljače 1933., zapravo je sažeo razmišljanja nositelja vlasti o Buturčevu djelovanju: »Ovo nije prvi slučaj verske intolerancije i separatističke zagriženosti rečenog župnika. On na svakome koraku sipa otrov protiv svega što nije čisto katoličko i što nema veze sa Rimom i Svetom stolicom. Verski fanatik i zanešenjak, većito je u nekoj verskoj ekstazi i egzaltiranosti. Jedan u svakom pogledu nemoguć i nepristupačan čovek!«¹⁰⁴ Buturac bi se vjerojatno složio s većinom tih stavova, ali bi ih tumačio u sasvim obrnutom kontekstu. Navedena vjerska ekstaza i egzaltiranost u njegovu tumačenju ne bi bile smatrane negativnom vrstom svećeničkog djelovanja. U svakom slučaju, Buturčevo službovanje u Čagliću do krajinosti je zategnulo odnose s lokalnim vlastima.

⁹⁷ *Isto*, Franjo Korenić NDS-u 17. studenog 1932.

⁹⁸ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 17. studenog 1932.

⁹⁹ *Isto*.

¹⁰⁰ *Isto*, Franjo Korenić NDS-u 17. studenog 1932.

¹⁰¹ HDA, SB/ODZ, br. 3790/1933., Sreski načelnik Svetozar Grubić Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 6. veljače 1933.

¹⁰² *Isto*.

¹⁰³ NAZ, NDS, br. 5800/1934., Josip Buturac NDS-u 27. kolovoza 1934.

¹⁰⁴ HDA, SB/ODZ, br. 3790/1933., Sreski načelnik Svetozar Grubić Odjeljenju za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine 6. veljače 1933.

Upravitelj čagličke župe i starokatolici iz Bijele Stijene

Gotovo sve dosad uočene osobine Buturčeva djelovanja u Čagliću – u prvom redu jasno izražena odlučnost na polju obnove vjerskog života župe u katoličkom duhu te spremnost da se zbog ostvarenja tog cilja uđe u otvoreni sukob s lokalnim upravnim i prosvjetnim vlastima – sadržane su u najzvučnijoj epizodi njegova dušobrižništva u čagličkoj župi, onoj o odnosima s bjelostijenskim starokatolicima. Osim toga, čimbenici koji su imali velik utjecaj na njegov rad (naslijede pastoralne i materijalne zapuštenosti župe iz razdoblja župnikovanja Ivanka Vlašićaka, uobičajena netrpeljivost između seljaka i župnika u pitanjima materijalnih prava ovih drugih te neprijateljski stav političkih i upravnih vlasti, pogotovo u razdoblju nametanja izraženo antikatoličkoga jugoslavenskog nacionalizma od strane režima diktature) također su našli svoje mjesto u spomenutoj epizodi. Na određeni način ona će sažeti sve elemente Buturčeva dušobrižništva u čagličkoj župi.

Teško je odrediti točan trenutak pojave starokatoličkoga vjerskog pokreta¹⁰⁵ u zabačenom zapadnoslavonskome mjestu, imenom Bijela Stijena, smještenom na jugu čagličke župe. Buturčev prethodnik, župnik Vlašićak, izvijestio je nadređene u Zagrebu kako su se starokatolici u njegovoj župi počeli organizirati u godini velikoga političkog zaokreta Stjepana Radića, tj. 1925. Vlašićak je dodao kako je, u biti, riječ o zajedničkoj radićevsko-komunističkoj akciji, koja je naišla na podršku određene grupacije seljaka, koja je imala isključivo osobne razloge za sukob s čagličkim župnikom. U izvještaju o prilikama u župi iz studenog iste godine naveo je kako su »radićevski vođe: Mato Mijačević i Miško Marošević, komunisti: Marko Šimić i Marko Kljakić te par konkubinaraca išli [...] ovdje od kuće do kuće zbog prijelaza na 'starokatoličku vjeru'. Nagovaranjem i prijetnjom skupiše doduše nešto ološa...«¹⁰⁶ Više ne otkrivaju niti izvori starokatoličke provenijencije. Prvi spomen bjelostijenskih starokatolika u njihovu tisku pojavio se u veljači 1931., ali tek je općenito navedeno kako se nakon »narodnog oslobođenja od tudjinske vlasti Njemaca i Madžara, počeo je naš narod da se oslobadja i u duševnom pogledu.«¹⁰⁷ Drugi izvori – naklonjeniji Buturčevu prethodniku – napominju kako je tada došlo samo do najave pristupa starokatolicizmu nekih mještana Bijele Stijene, a tek po njegovu preuzimanju župe navedena je najava i konkretizirana.¹⁰⁸ Izvjesno je, dakle, kako je starokatolički pokret zadobio nešto pristaša u Bijeloj Stijeni – nepoznatog stupnja organiziranosti – i prije Buturčeva dolaska u čagličku župu.

No upravo početkom 1931., dakle neposredno pred Buturčev dolazak u župu, ponovno je došlo do nešto izraženijeg djelovanja pristaša starokatolicizma. Na samom kraju siječnja iste godine, u prostorije kotarskog načelstva u Pakracu došlo je šesnaest ratara, svi iz Bijele Stijene, koji su, kako je navedeno, izrazili svoju namjeru za prijelaz na starokatolicizam. Osim toga, naveli su kako su u istoj stvari prije bili u čagličkome župnom uredu, ali im je župnik uskratilo potvrdu. To ih nije pokolebalo pa su u Pakracu izjavili kako je njihova

¹⁰⁵ Postojanje Hrvatske starokatoličke crkve zakonski je sankcionirano sredinom prosinca 1923. Spomenuta vjerska zajednica zapravo je izrasla iz reformnog pokreta dijela katoličkog klera u Hrvatskoj, nezadovoljnog vlastitim položajem. Opširno o tome u Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni*, 215–316.

¹⁰⁶ NAZ, br. 7121/1925., Ivanka Vlašićak NDS-u 9. studenog 1925.

¹⁰⁷ »Naš pregled – Primamo iz Bijele Stijene«, *Starokatolik*, Zagreb, 7/1931., br. 2, 7.

¹⁰⁸ NAZ, NDS, br. 8025/1933., Josip Hojka nadbiskupu Anti Baueru 5. prosinca 1933.

namjera »tvrda i ozbiljna«. ¹⁰⁹ Prema Buturčevim navodima, upravo 1931. »'starovjerci' ili starokatolici [...] učinili su juriš na katoličko selo Bijelu Stijenu. Drže se mali pouzdani sastanci po kućama. Diješe se knjige i brošure.« ¹¹⁰ Navedeni broj od šesnaest prijelaznika na starokatolicizam poslije će porasti, ali ne znatno. U ožujku 1931. Buturac je izvijestio o ukupno dvadeset i jednoj obitelji prijelaznika (od toga njih dvadeset iz Bijele Stijene, a jedna iz Bukovčana). ¹¹¹ U ožujku iduće, 1932., Buturac je izvijestio kako je u Bijeloj Stijeni ukupno trideset osoba prešlo na starokatolicizam. ¹¹² Dostupni podatci, dakle, upućuju na zaključak kako starokatolička akcija u čagličkoj župi nije uhvatila šireg zamaha, nego je prije bila izoliran slučaj; izoliran po brojnosti, ali i po mjestu.

Kako se vidi iz već spomenutog, središte starokatoličkog pokreta u župi Čaglić bilo je smješteno u mjestu Bijela Stijena. Prema jednome detaljnom Buturčevu izvještaju iz srpnja 1931., u tome je mjestu ukupno dvadeset osoba prešlo na starokatolicizam, i to 23. veljače 1931.: Guberović Nikola, Jurković Šimun, Pipalović Filip, Jurković Mato, Jukić Mijo, Stokić Andrija, Turkalj Petar, Turkalj Đuro, Šimić Antun, Holjevac Ivan, Flanjak Mato, Flanjak Ilija, Jukić Nikola, Kurić Stipo, Jurković Jozo i Kovačević Martin te 21. ožujka 1931.: Jurković Ivan, Guberović Roko, Guberović Ivan te Šimić Filip. Svi navedeni prijelaz na starokatolicizam osnažili su pravovaljanom potvrdom župnog ureda u Čagliću. ¹¹³ Prema starokatoličkim izvorima, akcija je započela u siječnju 1931. Nakon dugog i strpljivog podnošenja »moralne represalije bivših naših 'pastira'«, kako je navedeno, »u g. 1931. u januaru počeli [su] se [mještani Bijele Stijene] oslobađati rimskog jarma«. ¹¹⁴ Iz navedenog popisa vidljivo je kako su, u biti, pristaše starokatolicizma u Bijeloj Stijeni bili koncentrirani u ukupno jedanaest obitelji, od čega je najviše starokatolika bilo u redovima Guberovića (3), Šimića (2), Jurkovića (4), Jukića (2), Turkalja (2) te Flanjaka (2). Središnja ličnost bjelostijenskih starokatolika bio je upravo jedan od Guberovića – Nikola Guberović – čiji je prijelaz na starokatolicizam zabilježen potvrdom br. 1814, izdanom od župnog ureda u Čagliću 23. veljače 1931. ¹¹⁵ Nikola Guberović bio je, kako je navedeno u jednom dopisu iz travnja 1933., »predsjednik organizacije« starokatolika u Bijeloj Stijeni. ¹¹⁶ Dostupni podatci upućuju na zaključak kako je pojava malobrojne starokatoličke enklave u Bijeloj Stijeni, u biti, u skladu s općim okolnostima nastanka te vjerske organizacije u Hrvatskoj. Sam Buturac je javno iznio razloge koje su mu njegovi dojučerašnji župljani naveli kao uzroke prijelaza na starokatolicizam:

»Na usta jednoga svog prvaka rekli su pred upraviteljem čaglićke župe u kancelariji župskog ureda u Čagliću otprilike ovo: 'Mi istupamo iz rimokatoličke vjere i prelazimo u starokatoličku poradi više razloga. Ponajprije zato što su rimokatolički svećenici nemoralni. Doduše, priznajemo rado, nemoralni su i starokatolički svećenici. No u našim očima ovi su manje krivi i više vrijedni jer su u svom nemoralu

¹⁰⁹ NAZ, NDS, br. 7216/1934., Zapisnici od 30. siječnja 1931.

¹¹⁰ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici u Bijeloj Stijeni«, *KL*, 47/1932., br. 2, 18.

¹¹¹ NAZ, NDS, br. 2533/1931., Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

¹¹² NAZ, NDS, br. 1941/1932., Josip Buturac NDS-u 10. ožujka 1931.

¹¹³ NAZ, NDS, br. 7365/1931., Josip Buturac NDS-u 8. srpnja 1931.

¹¹⁴ »Zašto su Bjelostjenci staro-katolici«, *Starokatolik*, 8/1932., br. 8–9, 5.

¹¹⁵ NAZ, NDS, br. 7365/1931., Josip Buturac NDS-u 8. srpnja 1931.

¹¹⁶ »Saglasnost Crkve sa Biskupom i Sinodalnim vijećem – Bijela Stijena«, *Starokatolik*, 9/1933., br. 4, 4.

iskreni i u razlaganju kršćanskih istina liberalni. – Uostalom, nama ne treba nikakvog svećenika. Ni rimokatoličkog ni starokatoličkog! Mi možemo sve svoje stvari urediti s Bogom neposredno, bez posredovanja bilo čijega. [...] Iz rimokatoličke vjere istupamo najviše zato jer nećemo da uzdržavamo u Čagliću župnika-spahiju. Župnik u Čagliću ima 8 jutara zemlje, 500 Din mjesečne plaće, štolarinu i kancelarijske takse! [...] Tko to ima od nas uboge raje!? – Da, sudac i učitelj, bilježnik i blagajnik imaju veću plaću. Ali oni svoju plaću i zaslužuju. Oni rade. A šta rade svećenici? Ništa! Možda gdjekoji više radi? No župnici u Čagliću, Bogičevcima i Rajiću ne rade ništa. Misa, breviar, propovijedanje, katehizacija u 3 škole, pohađanje bolesnika – sve su to sitnice. Zbog tih sitnica ne zaslužuju župnici da ih hranimo. Ovakva mala župa, kao što je čaglička, treba da se ukine. – Mi ćemo čagličkog župnika priznati za svoga duhovnog pastira samo onda, ako bude živio kao Isus, ako ni od koga ne bude ništa tražio. [...] Ne možemo odobriti nauku rimokatoličke Crkve o Papinoj nepogrešivosti. Ako Papa može pogrešiti kao čovjek, onda može pogrešiti i kad kao vrhovni učitelj Crkve uči što treba vjerovati i činiti za spasenje, jer razum utječe na volju i volja na razum. – Sve su vjere jednako dobre. Čovjek se u svakoj vjeri može spasiti. Čovjeka ne usređuje vjera nego prosvjeta. Zato treba graditi škole i širiti prosvjetu pa će nam narod biti sretan.»¹¹⁷

Dakle, radilo se o spoju nezadovoljstva uzrokovanog ekonomskim teškoćama koje je seljaštvo imalo u stvari materijalnog i drugog uzdržavanja svećenstva, negativnim učinkom određenih nemoralnih postupaka svećenika na stav seljaštva, koji se, onda, prenosio na cjelokupnu katoličku crkvenu organizaciju te – ako je suditi po redosljedju iznošenja – manje važnom ideološko-vjerskom elementu; u ovom slučaju, problematici papinske nepogrešivosti. U prvom redu, prema njihovu mišljenju, riječ je bila o nezadovoljstvu opsegom materijalnih i drugih obveza čagličkih župljana prema njihovu župniku te neskladom između stvarnoga materijalnog stanja Katoličke crkve u Hrvatskoj i svojevrsnog prezira prema materijalnom koji proizlazi iz temeljnih katoličkih spisa. Uopće, starokatolici iz Bijele Stijene, kao jedan od ključnih argumenata za napuštanje katolicizma, isticali su činjenicu da je »gospodin rimokatolički svećenik Buturac [zaboravio] na to, da on kao i njegovi predšasnici uživaju dobra i posjede koje im je narod darovao [...] i da on sve te plodove u svoje hambare prima a da se pluga, motike i kose ni dotakao nije«; u skladu s tim, javno su ga uputili da bi trebao slijediti trag »našeg učitelja Krista, koji je rekao, da se sticanjem svjetovnog blaga bave gospodari ovoga svijeta, a mi moramo tražiti bogatstvo nebesko; on je postavljen da nas u tom uči...«¹¹⁸ Istovjetne uzroke, ali dakako iz sasvim drugačijih razloga, iznio je i Buturac. Predstavljajući starokatolike iz Bijele Stijene javnosti, on je već na početku svoga opširnog članka, odgovarajući na vlastito pitanje – »Kakvi su ljudi neki Bjelostjenci?« – odgovorio: »Arhivski spisi pripovijedaju da ni u prošlom stoljeću nisu uredno davali lukna, pa su župnici imali s njima dosta neprilika.«¹¹⁹ U drugim prilikama Buturac je bio još izravniji. Izvještavajući svoje pretpostavljene u Zagrebu o prilikama u župi, kao glavne razloge pojave starokatolicizma u Bijeloj Stijeni naveo je »tobožnje bo-

¹¹⁷ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici u Bijeloj Stijeni«, *KL*, 47/1932., br. 2, 18–19.

¹¹⁸ »Zašto su Bjelostjenci staro-katolici«, *Starokatolik*, 8/1932., br. 8–9, 5.

¹¹⁹ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici u Bijeloj Stijeni«, *KL*, 47/1932., br. 2, 18.

gatstvo katol. [katoličke] Crkve koje se ne slaže s duhom evanđeoskim« te »prevelik teret za uzdržavanje župnika u Čagliču«. ¹²⁰ Kako je već navedeno, Buturac je čagličku župu zatekao u velikom stupnju materijalne i duhovne zapuštenosti, za što je držao odgovornim svog prethodnika Vlašićaka, osobu čije ponašanje nije uvijek bilo u skladu s potrebama dužnosti koju je obavljao, pa se može pretpostaviti kako je pojava starokatolicizma u Bijeloj Stijeni velikim dijelom uzrokovana upravo njegovim djelovanjem.

Lokalne upravne vlasti podupirale su širenje starokatolicizma u čagličkoj župi. Prema nekim izvorima, još je Buturčev prethodnik došao u sukob s općinskim bilježnikom i blagajnikom – »zbog njihove korupcije i nasilja« – pa kada je Vlašićak u vezi s time nakanio poduzeti određene akcije, navedeni su činovnici »skuhali satansku poparu nagovorivši nekoliko pokvarenjaka iz Bijele Stijene da prijeđu na drugu vjeru«. ¹²¹ Drugi su smatrali kako je podrška vlasti upravo ključna za održanje tamošnjih starokatolika. Prema Josipu Paniću, dekanu pakračkog podarhiđakonata, kada bi općinski činovnici prestali nagovarati čagličke katolike na prijelaz, »starokatolički pokret [bi] sasvim prestao«. ¹²² Bjelostjenski su katolici smatrali kako starokatolicima »vlast toliko ide na ruku da je njihove agitatore imenovala općinskim, školskim i banskim vijećnicima da mogu uspješnije agitirati protiv rimokatoličke Crkve«. ¹²³ Posebno se upućivalo na brz politički uspon izvjesnog Filipa Šimića, koji je, »iako samo 28 godina star«, postao banski vijećnik; »prema tvrdnji svoje sinovke – samo zato jer je prešao na starokatoličku vjeru«. ¹²⁴ Već spomenuti Nikola Guberović bio je na mjestu općinskog vijećnika, što nije nailazilo na odobravanje većine žitelja Bijele Stijene, koji su ostali katolicima. Stoga su intervenirali kod kotarskog načelnika u Pakracu – »neka mjesto Guberovića postavi koga drugoga za općinskog vijećnika« – ali bez uspjeha. ¹²⁵ I Vlašićak i Buturac pojavu starokatolicizma dovodili su u vezu s čagličkim općinskim vlastima te s prevlašću pravoslavoga vjerskog elementa. Vlašićak je bio izravni. Obraćajući se pretpostavljenima u Zagrebu u vezi s nekim neraščišćenim slučajevima iz vremena njegova upravljanja čagličkom župom, ustvrdio je kako mora reagirati »kao rimo-katolički svećenik« koji je »žrtva čagličkih pravoslavnih hijena. Te su hijene prije sjedjele u čagličkom opć. [općinskom] poglavarstvu, one su stvorile 'starokatolički' pokret u Bijeloj Stijeni, one su postavile selačića Filipa Šimića banskim vijećnikom (u 26 godini njegova života, one su nagradile obilno Nikolu Guberovića, one su...«. ¹²⁶ Prema Buturcu, pravoslavni vjerski element nije pokazivao masovnije znakove naklonosti starokatolicizmu, ali »upravo ta dva tri čovjeka vode starkat. [starokatolički] pokret u Bijeloj Stijeni«. ¹²⁷ Širenje starokatolicizma u čagličkoj župi, prema Buturcu, započelo je »preko prozelitske akcije jednog starokatoličkog svećenika iz Zagreba«. ¹²⁸ Riječ je o uglednom pripadniku vrha Starokatoličke crkve u Hrvatskoj, svećeniku i gimnazijskom nastavniku iz Zagreba

¹²⁰ NAZ, NDS, br. 2533/1931., Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

¹²¹ NAZ, NDS, br. 8025/1933., Josip Hojka Nadbiskupu Anti Baueru 5. prosinca 1933.

¹²² NAZ, NDS, br. 1786/1931., Josip Panić NDS-u 23. veljače 1931.

¹²³ NAZ, NDS, br. 1941/1932., Nikola Kunić Nadbiskupu Anti Baueru NDS-u 10. ožujka 1932.

¹²⁴ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici pod zaštitom mogućnika«, *KL*, 47/1932., br. 30, 365.

¹²⁵ *Isto*.

¹²⁶ NAZ, NDS, br. 5313/1934., Ivanko Vlašićak NDS-u 6. kolovoza 1934.

¹²⁷ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici u Bijeloj Stijeni«, *KL*, 47/1932., br. 2, 20.

¹²⁸ NAZ, NDS, br. 2533/1931., Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

Marku Samardžiji. On je početkom 1931. boravio na području čagličke župe.¹²⁹ Samardžija je održao nekoliko sastanaka, između ostalih jedan i u Čagliču. Tom prilikom, prema Buturcu, navodio je – »u nazočnosti zastupnika vlasti« – »kako rimokatolici rade ludo i besmisleno kad se krste blagoslovljenom vodom, kad hodočaste Majci Božjoj u Voćin i Mariju Bisticu, kad ispovijedaju svoje grijehе svećeniku.«¹³⁰ Još su neki Samardžijini postupci doveli do Buturčeve reakcije. Nadređene u Zagrebu je izvijestio:

»3./ Nije istina da se rimokatolicima poradi sablazni nije mogla prigodom pričješćivanja uskratiti sv. pričest niti je istina da je u rimokatoličkoj Crkvi praksa: javno dijeljenje sv. pričesti inovjercima. Nasuprot je istina: a./ da je rimokatolicima kazano da je rkt. [rimokatolička] i starokat. [starokatolička] vjera jednaka vjera, b./ da su rimokatolici bili poticani da se pričeste i c./ da je pričješćivanje rimokatolika kod starokatoličke službe Božje, naročito pričješćivanje još neuke školske djece, prouzrokovalo u čitavoj čagličkoj župi najgore zgražanje. 4./ Nije istina da je starokatolički svećenik obavio krštenje djeteta Jože Jurkovića punim pravom niti je istina da su oba roditelja pripadnici starokatoličke vjere. Nasuprot je istina da je dijete – prema kazivanju ukućana – kršteno 15. veljače 1931 /više od mjesec dana iza rođenja/ i da je sresko načelstvo u Pakracu istom 23. veljače 1931. br. 1828 /daklem 8 dana kasnije!/ poslalo starokatoličkom župskom uredu u Zagrebu zapisnik o istupu oca Joze Jurkovića /ne matere!/ iz rimokatoličke vjere. Prema tom dijete je kršteno u času kad mu otac još nije bio niti je mogao biti primljen u starokatoličku vjeru.«¹³¹

Samardžiju je na mjestu dušobrižnika čagličkih starokatolika zamijenio Marko Lončarić.¹³² Njihovo djelovanje polučilo je određen uspjeh: do ožujka 1932. četvrtina žitelja (trideset osoba) Bijele Stijene prešla je na starokatolicizam.¹³³ No to nije bila najveća opasnost – broj prijelaza nije upućivao na opasnost od njihove masovnosti; prije se radilo o činjenici kako je stvoreno jedno ozračje koje je moglo dovesti do širega seljačkog nepovjerenja prema katoličkom svećenstvu. Starokatolicizam je najviše, zabilježio je Buturac, »opasan poradi toga što starokatolici svagdje ističu da ih pripadnost katoličkoj Crkvi mnogo stoji: moraju popravljati župniku stan i ogradu, davati rabotu.«¹³⁴

Nevelika raprostranjenost starokatolicizma u čagličkoj župi pokušala se anulirati nekim postupcima lokalnih vlasti. Buturac se javno požalio na postupak općinskih vlasti u Čagliču koje su na proračunskoj sjednici katoličkom vjeroučitelju, za potrebe katehizacijskog podvoza u rogoľjskoj pučkoj školi, odobrile svotu od 700 dinara, a istodobno svota od 300 dinara odobrena je starokatoličkom svećeniku. Nerazmjer je bio jasna poruka Buturcu jer, kako je sam istaknuo, navedena svota starokatoličkom svećeniku odobrena je iako »tada nije bilo nijednog starokatoličkog djeteta u školi.«¹³⁵ Još veći problem sastojao se u činjenici da su neka djeca – očito pod utjecajem svojih roditelja koji su

¹²⁹ NAZ, NDS, br. 7365/1931., Zapisnik sa saslušanja Marka Samardžije od 3. rujna 1931.

¹³⁰ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici u Bijeloj Stijeni«, *KL*, 47/1932., br. 2, 19.

¹³¹ NAZ, NDS, br. 7365/1931., Josip Buturac NDS-u 8. listopada 1931.

¹³² »Božićni blagdani u našim župskim organizacijama«, *Starokatolik*, 8/1932., br. 1, 7.

¹³³ NAZ, NDS, br. 1941/1932., Nikola Kunić Nadbiskupu Anti Baueru 10. ožujka 1932.

¹³⁴ NAZ, NDS, br. 2533/1931., Josip Buturac NDS-u 20. ožujka 1931.

¹³⁵ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici u Bijeloj Stijeni«, *KL*, 47/1932., br. 2, 19.

prešli na starokatolicizam – prestala pohađati katoličku vjeronaučnu nastavu u školi u Rogoljama; no, usprkos odobrenim sredstvima, ona nikada nisu počela pohađati nastavu kod starokatoličkog svećenika.¹³⁶ Neskrivenu podršku vlasti starokatolicima Buturac je vidio i kada je na katoličkom groblju u Bijeloj Stijeni 22. ožujka 1932. pokopan izvjesni starokatolik Ivan Jurković, »i to na posvećenom mjestu, i ako su njegovi ukućani upozoreni da ga pokopaju na neposvećenom (neblagoslovljenom) mjestu«. ¹³⁷ Buturac je slučaj prijavio nadležnim vlastima (kotarsko načelstvo u Pakracu), provedena je i istraga, »ali do danas [kotarsko načelstvo u Pakracu] niti je koga kaznilo niti je išta u pogledu groblja odredilo«. ¹³⁸

Ipak, najotvoreniju podršku lokalnih vlasti čagličkim starokatolicima Buturac je vidio u činjenici da su one legalizirale u biti nezakonске prijelaze katolika. Početkom lipnja 1932. požalio se banskim vlastima u Zagrebu na nezakonitost nekih prijelaza na starokatolicizam s početka 1931. jer prema »§ 15 Zakona o vjeroispovjednim odnosima od g. 1906 dužni su svi bili prijaviti se kod nadležnog župskog ureda u Čagliču«. ¹³⁹ No neki su to učinili samo kod kotarskog načelstva u Pakracu, a ne i u župnom uredu u Čagliču: on se nato požalio, ali mu je u Pakracu žalba odbijena s obrazloženjem kako »'župski ured nije nadležan postupati po ovom predmetu' i da 'nije ni propisani postupak obavljen'«. ¹⁴⁰ Stoga se Buturac odlučio obratiti višim vlastima u Zagrebu zamolivši ih:

»da izvoli naložiti Sreskom načelstvu u Pakracu neka proglasi sve prijelaze iz rkt. [rimokatoličke] vjere u starokat. [starokatoličku], nenajavljene kod nadležnog župskog ureda u Čagliču – *nevaljanima*, poimence: prijelaz Martina Kovačića iz Bijele Stijene, Ilije Franjka i Mate Franjka iz Bjelanovca te Andrije Stokića iz Bukovčana. Ujedno se moli Naslov [Upravno odjeljenje Kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu] da se na imenovane ne primjeni kazna, sadržana u §24 gore spomenutoga Zakona [Zakona o vjeroispovjednim odnosima], budući da imenovani smatraju se zavedenima i *žele ostati* pripadnici rkt. [rimokatoličke] vjere.« ¹⁴¹

Kotarski načelnik u Pakracu ostao je pri svome ranijem stavu. Početkom srpnja 1932. pretpostavljenim vlastima prosljedio je cjelokupni predmet, izrijekom ustvrdivši:

»Vjerezakonski prijelazi su potpunoma pravilni u smislu zakonskih ustanova obavljani, svjedoci saslušani i na temelju tih zapisničkih izjava ustanovljeni prepisi zapisnika nadležnim župskim uredima radi matične provedbe, čime su vjerezakonski prijelazi dovršeni. Mišljenje je ovog sreskog načelstva da u koliko bilo koji od pritužbi župnog ureda navedenih želi ponovno preći na rimokatoličku vjeru, mora obnoviti postupak. Na jednostavni podnesak rkt. [rimokatoličkog] župnog ureda nije se mogao postupak provesti već su to trebale stranke same doći sa propisa-

¹³⁶ NAZ, NDS, br. 4133/1931., Josip Buturac NDS-u 20. svibnja 1931.

¹³⁷ NAZ, NDS, br. 2209/1932., Josip Buturac NDS-u 26. ožujka 1932.

¹³⁸ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici pod zaštitom mogućnika«, *KL*, 47/1932., br. 30, 365.

¹³⁹ NAZ, NDS, br. 7216/1934., Josip Buturac Upravnom odjeljenju Kraljevske banske uprave Savske banovine 2. lipnja 1932.

¹⁴⁰ *Isto.*

¹⁴¹ *Isto.*

nim svjedocima. Prijelaz se ne može proglasiti nevaljanim, ako je udovoljeno svim ovim zakonskim odredbama.«¹⁴²

Vlasti u Zagrebu dale su za pravo Buturcu, ustvrdivši kako kotarski načelnik u Pakracu nije bio u pravu kada se proglasio nenadležnim, tj. kako je ipak trebao djelovati i samo na temelju župnikova podneska.¹⁴³ Stoga je od Buturca zatražena ponovna provedba cjelokupnog postupka.¹⁴⁴

Primjetna kompliciranost navedenih događanja zaslužuje ipak konkretnija objašnjenja. Bjelostjenski ratar Martin Kovačić nalazio se među šesnaesticom ljudi koji su 31. siječnja 1931. – kada Buturac još nije bio na mjestu čagličkog upravitelja župe – u prostoriama kotarskog načelstva u Pakracu izrazili svoju spremnost na prijelaz s katolicizma na starokatolicizam. Prije toga, kako su sami izjavili, bili su kod čagličkog župnika, koji im je odbio izdati odnosnu potvrdu.¹⁴⁵ Navedeni prijelazi su – od starokatoličke crkvene hijerarhije – ipak sankcionirani; prema Samardžijinu iskazu, ti prijelazi su provedeni »propisnim putem i svi su primljeni po propisima Interkonfesionalnog zakona u starokatoličku crkvu.«¹⁴⁶ Također, Samardžija je naveo kako su novi starokatolički vjernici »župniku propisnim putem prijavili istup iz rimokatoličke vjere i opet propisnim putem učinili prelaz u starokatoličku crkvu i ovdje propisno u knjigu prelaza zabilježeni.«¹⁴⁷ Buturac je, naprotiv, smatrao kako prijelazi na starokatolicizam nisu u skladu sa spomenutim zakonom jer župni ured u Čaglicu »nije do danas još primio obavijesti od starokatoličkog župskog ureda u Zagrebu da bi tko iz Bijele Stijene bio primljen u starokatoličku Crkvu«, tj. on »nije o tome od starokat. [starokatoličkog] župskog ureda u Zagrebu *propisno* obaviješten«. ¹⁴⁸ Gore navedeni postupci kotarskog načelnika u Pakracu upućuju na činjenicu kako su i lokalne vlasti te prijelaze smatrale legalnima. Kovačić je, u međuvremenu, očito pod Buturčevim utjecajem, promijenio svoju odluku. Sredinom travnja 1932. došao je u čaglički župni ured te naveo kako opoziva svoju raniju izjavu, danu u kotarskom načelstvu u Pakracu, kojom je izrazio svoju spremnost na promjenu vjeroispovijesti. Sada je Buturcu izjavio kako želi ponovo biti i službeno zaveden kao katolik. Tome je dodao kako nikad nije u čagličkome župnom uredu službeno izjavio kako prelazi na starokatolicizam.¹⁴⁹ Važno je, dakle, u ovom trenutku uočiti kako – nasuprot navedenom stavu kotarskog načelstva u Pakracu, prema kojem su prijelazi obavljani u skladu s odnosnim zakonskim propisima – stoji Buturčev navod kako on o tome nije dobio potrebnu obavijest starokatoličke administracije te Kovačićeva tvrdnja kako nikada nije došlo do njegove službene izjave čagličkom župniku o prijelazu na starokatolicizam. Buturac je nadležne u Zagrebu još u srpnju 1931. obavijestio kako niti u vezi s onim mještanima Bijele Stijene, koji su službeno u čagličkome župnom uredu izrazili

¹⁴² NAZ, NDS, br. 7005/1934., Sreski načelnik Svetozar Grubić Upravnom odjeljenju Kraljevske banske uprave Savske banovine 5. srpnja 1932.

¹⁴³ NAZ, NDS, br. 7216/1934., NDS – sjednica od 12. kolovoza 1932.

¹⁴⁴ *Isto*, NDS Josipu Buturcu 12. kolovoza 1932.

¹⁴⁵ *Isto*, Zapisnici sastavljeni u načelstvu sreza Pakrac od 30. siječnja 1931.

¹⁴⁶ NAZ, NDS, br. 7365/1931., Zapisnik sa saslušanja Marka Samardžije od 3. rujna 1931.

¹⁴⁷ *Isto*.

¹⁴⁸ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 8. listopada 1931.

¹⁴⁹ NAZ, NDS, br. 7216/1934., Zapisnik o izjavi Martina Kovačića od 15. travnja 1932.

svoju spremnost za prijelaz na starokatolicizam, također nije dobio potrebne obavijesti.¹⁵⁰ Sam, pak, Kovačić imao je, nakon svog čina iz travnja 1932., problema sa svojim dojučerašnjim starokatoličkim sumještanima. Nakon zamjene metalnog križa u bjelostjenskoj kapelici novim početkom svibnja 1932., kako je izvijestio Buturac, starokatolici su »došli do staroga limenoga korpusa i u noći između 7. i 8. svibnja 1932. pribili su ga na vidljivo mjesto – na štalu Martina Kovačića«. ¹⁵¹ Kako je već navedeno, banske su vlasti iz Zagreba sredinom kolovoza 1932. ustvrdile kako je kotarski načelnik iz Pakraca postupio protivno zakonskim propisima. To je navelo Buturca na ponovno pokretanje postupka. Tek krajem studenoga 1932. za to su se stvorili potrebni uvjeti pa je Kovačić, pred dva svjedoka, u čagličkome župnom uredu dao sljedeću izjavu:

»[...] Dolazi pozvani Martin Kovačić, ratar iz Bijele Stijene, sa svjedocima Ilijom Jukićem iz Bijele Stijene i Ivom Matijaševićem iz Čagliča te na stavljena pitanja odgovara ovako: 1.) Da li Vi hoćete sa starokatoličke vjere prijeći na rimokatoličku? *Odgovor:* Hoću. 2.) Ostajete li kod svoje tvrdnje da niste nijedamput kod župskog ureda u Čagliču pred Nikolom Guberovićem i Filipom Pipalovićem izjavili da istupate iz svete rimokatoličke Crkve? *Odgovor:* Ja sam došao pred župnički stan u Čagliču zajedno s Nikolom Guberovićem i Filipom Pipalovićem i još nekim drugima. Htio sam, da idem župniku, ali nisam išao, jer koji su prije mene bili u stanu, rekli su, da župnik ne da k sebi i da je rekao: Idite kuda hoćete. 3.) Jeste li spremni učiniti sve što interkonfesionalni zakon propisuje za prelaz na rimokatoličku vjeru? *Odgovor:* Spreman sam sve učiniti. Samo želim, da prijelaz mogu izvršiti kod sreskog načelstva u Pakracu, jer mi je nemoguće putovati u Zagreb. 4.) Da li ste primili kakvu obavijest od starokatoličkog župskog ureda da ste primljeni u starokatoličku vjeru? *Odgovor:* Nisam ništa primio.«¹⁵²

Slučaj Kovačićeva prijelaza na katolicizam nije riješen tijekom Buturčeva djelovanja u čagličkoj župi. Potkraj siječnja 1933. opet je izvijestio nadležne u Zagrebu kako je kotarsko načelstvo u Pakracu odbilo primiti njegovu izjavu, a kako nije imao sredstava za put u Zagreb, tamo je, zajedno s još tri osobe, uputio preporučeno pismo, u kojem je naveo kako će se, ako u roku od dva tjedna ne primi odgovor, smatrati i službenim katolikom.¹⁵³ Situacija je ostala ista i potkraj 1934.: iz starokatoličkoga župnog ureda u Zagrebu nije stigao nikakav odgovor, a kako je kotarsko načelstvo u Pakracu inzistiralo upravo na njemu, čaglička općina »smatra ovu četvoricu još uvijek starokatolicima«. ¹⁵⁴

Istovjetnu nepravilnost – manipulaciju seljacima od strane starokatoličkih prvaka u Bijeloj Stijeni – Buturac je uočio u još jednom slučaju. »Jela Guberovićeva iz Bijele Stijene« – naveo je – »najavila je kod sreskog načelstva u Pakracu svoj prelaz na starokat. [starokatoličku] vjeru, ali se prije toga nije javila župskom uredu kako to traže zakonski propisi.«¹⁵⁵ Provedena istraga nije dovela do proglašenja tog prijelaza nevažećim iako

¹⁵⁰ NAZ, NDS, br. 7365/1931., Josip Buturac NDS-u 8. srpnja 1931.

¹⁵¹ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici pod zaštitom mogućnika«, *KL*, 47/1932., br. 30, 364.

¹⁵² NAZ, NDS, br. 7216/1934., Zapisnik sastavljen u župnom uredu u Čagliču od 30. studenog 1932.

¹⁵³ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 27. siječnja 1933.

¹⁵⁴ *Isto*, Josip Buturac NDS-u 25. listopada 1934.

¹⁵⁵ Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici pod zaštitom mogućnika«, *KL*, 47/1932., br. 30, 365.

je Buturac vlasti obavijestio kako je on proveden u suprotnosti sa zakonskim propisima. Vlastima je prosljedio izjavu dvaju svjedokinja koje su navele »da Jela Guberovićeve toga dana nije bila kod župskog ureda u Čagliću... [...] Istom, kad su Filip Šimić i Ivan Guberović izišli iz župskog ureda i sjeli na kola te pozvali Jelu Guberovićevu da pođe k njima, ona je otišla, popela se na kola i odvezla se prema Pakracu, ali u župskom uredu nije nikako bila.«¹⁵⁶

Djelovanjem starokatoličkih prvaka iz Bijele Stijene te potporom lokalnih vlasti koju su pritom uživali ne mogu se potpuno objasniti razlozi očigledne trajnosti starokatoličke zajednice u čagličkoj župi. Takva ocjena vrijedi čak i u onim slučajevima kada su neki njegovi bivši župljani iskazali namjeru za napuštanjem starokatolicizma. Primjerice, spomenuti Kovačić i njegova trojica sudruga očekivali su kako će Buturac sam sve riješiti: »oni sami« – zabilježio je – »kako su uvijek bili mlaki u vjeri, tako su i sada, a veliko im je zadovoljstvo što općina od njih ne ubire lukna«.¹⁵⁷ Upravo jedna od prvih akcija starokatolika iz Bijele Stijene bila je i uskrata određenih davanja: u onim kućama u kojima su neki članovi domaćinstva prešli na starokatolicizam, Buturcu je tako uskraćeno do tada uobičajeno davanje ogrjevnog drva.¹⁵⁸ Odluka o prijelazu na starokatolicizam i obrnuto u mnogo slučajeva nije imala nikakve veze s religioznošću. Često su u pitanju bili mnogo profaniji razlozi. Primjer iz jednog od sela u čagličkoj župi, Bukovčana, na to jasno upućuje:

»Sve do svoje tridesete godine bio je Andrija rimokatolik. A onda je postao starokatolik jer mu je kao škrtici teško bilo župniku platiti 10 Din. u ime lukna. Kad je opazio da je u selu jedini inovjerac, tražio je da mu se prelaz proglasi nevaljanim i da opet bude primljen u rimokatoličku Crkvu. No prije nego mu se molba riješila, stigao je rok za plaćanje lukna. Andriji je opet bilo žao platiti 10 Din. pa je svoju molbu za povratak u rimokatoličku Crkvu nakon devet mjeseci opozvao. Dakle, već je dvaput htio biti rimokatolik i dvaput starokatolik, a što će biti još do smrti, to sam Bog zna.«¹⁵⁹

Lokalne vlasti iz Pakraca tvrdile su kako činjenici »da dolazi do nesuglasica i nemira u selu Bijela Stijena doprinosi mnogo rkt. [rimokatolički] župni ured u Čagliću svojim čestim i bezrazložnim tužbama«.¹⁶⁰ Buturac je na tu tvrdnju odgovorio, no prema njegovoj interpretaciji u Bijeloj Stijeni »dolazilo je više puta do vjerskih nemira među rimokatolicima i starokatolicima«.¹⁶¹ Dostupni izvori upućuju kako se ti nemiri ipak nisu očitovali, primjerice, u obliku fizičkih obračuna. Istina, ponekim situacijama nije nedostajalo napetosti. Primjerice, krajem 1931. Buturac je obavljao posvetu kuća u Bijeloj Stijeni, a pritom je posvetio i neke kuće s miješanim rimokatoličkim i starokatoličkim stanarima: »Kad je došao u posljednju kuću – u kuću Petra Flanjka rimokatolika, starokatolik Petar Turkalj napao je svećenika, obučenog u roketu, stolu i bired te s križem u ruci, ovim riječima: 'Ne trebamo

¹⁵⁶ NAZ, NDS, br. 7216/1934., Zapisnik sastavljen u župnom uredu u Čagliću 7. siječnja 1933.

¹⁵⁷ Isto, Josip Buturac NDS-u 25. listopada 1934.

¹⁵⁸ NAZ, NDS, br. 3893/1931., Josip Buturac NDS-u 10. svibnja 1931.

¹⁵⁹ J. A. B. [Josip Buturac], »Problemi duhovne pastve u slikama«, *KL*, 48/1933., br. 7, 66–67.

¹⁶⁰ NAZ, NDS, br. 7005/1934., Sreski načelnik Svetozar Grubić Upravnom odjeljenju Kraljevske banske uprave Savske banovine 5. srpnja 1932.

¹⁶¹ J. A. B. [Josip Buturac], »Problemi duhovne pastve u slikama«, *KL*, 48/1933., br. 7, 67.

popova ni nikakve gospode! Tko će hraniti tolike popove!’¹⁶² Verbalni je napadač kažnjen danom pritvora.¹⁶³ Upravitelj čagličke župe, tj. njegovo revnosno shvaćanje dužnosti koju je obavljao – koje očito nije bilo poznato u župi prije njegova dolaska, a pogotovo u vrijeme dok je župnikom bio Ivanka Vlašićak – bio je onaj čimbenik koji je intenzivirao odnose između tamošnjih katolika i starokatolika. Do tada samo prisutni, oni su Buturčevim dolaskom podignuti na višu razinu: dotle da su postali središnjom temom političkog, društvenog te, dakako, vjerskog života Čagliča, Bijele Stijene i drugih okolnih mjesta.

U trenutku odlaska – potkraj 1934. – Buturac je načinio opsežan izvještaj »glede starokatolika u čagličkoj župi«. Ipak, središnja misao njegova bila je upućena nadležnima u Zagrebu:

»[...] 3) Na području župe ima u svemu oko 35 starokatoličkih duša u 10 kuća ili 5% i to tako da su neki ukućani starokatolici, a drugi su rimokatolici. 4) Neki izjavljuju da će se povratiti u rimokatoličku Crkvu nakon odlaska potpisanoga upravitelja, ako im se dopusti rabotu davati u novcu. Dosad to nisu učinili jedino od stida pred dosadanjim upraviteljem jer se rabota u pojedinim slučajevima mogla uvijek otkupiti što je za župnika bolje nego rabota u naravi. [...] 6) Starokatolicima pogoduje što je vjerski život u čitavom ovom kraju loš. Krive su prilike: loš utjecaj inovjercaca koji ne vrše nikako vjerske dužnosti, tursko vladanje u Slavoniji (’turske skule’), nestašica svećenika, sablažnjivo vladanje svećenika. Vjerski život mogao bi se podignuti jedino složnim, žilavim i ustrajnim svećeničkim radom te bezuvjetnim i energičnim uklanjanjem svakoga svećenika koji ne bi valjano vršio svoje dužnosti ili svojim životom bio narodu na sablazan. Velika je i neoprostiva zabluda: bolje ikakav svećenik nego nikakav. Iz prostog puka diže se danas glas i kaže: bolje da jedan svećenik upravlja s tri župe nego da nevaljali svećenik truje i ruši 10 župa. Mnogo i mnogo puta čuo se u Čagliču govor: ’Da je čaglička župa bila bez svećenika i da u njoj nije bilo Ivanka Vlašićka, nikada se ovdje ne bi znalo za starokatolike!’¹⁶⁴

Zaključak

Katolički svećenik Josip Buturac došao je na mjesto upravitelja župe u Čagliču početkom 1931. U župi se zadržao do potkraj 1934. Šire političke okolnosti ključno su utjecale na njegovo svećeničko djelovanje u čagličkoj župi. Radilo se o vladavini izvanparlamentarnog režima kralja Aleksandra Karađorđevića, kojoj su važni uporišni elementi bili, između ostalog, antikatolički usmjereno integralno jugoslavenstvo te nastavak politike, sada nešto prikrivenije, srbizacije države. Jasno, u takvoj situaciji, a pogotovo u onim hrvatskim područjima gdje su Srbi bili većina stanovništva, lokalni organi vlasti slijedili su politiku vladajućeg režima. U takvim okolnostima Buturac – katolički svećenik orijentiran na provedbu zadaće svojevrstne obnove u izrazitom katoličkom duhu – preuzeo je čagličku župu, u kojoj je većina stanovništva bila pravoslavne vjeroispovijesti. To su bili čimbenici koji su imali ključan

¹⁶² Jos. [Josip] Buturac, »Starokatolici pod zaštitom mogućnika«, *KL*, 47/1932., br. 30, 364.

¹⁶³ *Isto.*

¹⁶⁴ NAZ, NDS, br. 7216/1934., Josip Buturac NDS-u 25. listopada 1934.

utjecaj na uspješnost njegova svećeničkog djelovanja u čagličkoj župi. Najkonkretniji izraz tog sraza predstavlja epizoda s djelovanjem starokatolika u mjestu Bijela Stijena. Buturac se, pokušavajući zaustaviti širenje starokatolicizma, našao u sukobu s lokalnim upravnim i prosvjetnim vlastima. U tome je imao određenog uspjeha: starokatolicizam, u razdoblju njegova upravljanja čagličkom župom, nije zadobio masovniju osnovicu, ali nije niti prestao postojati. Još neki čimbenici nisu išli na ruku Buturčevu djelovanju: negativni učinci upravljanja župom njegova prethodnika, župnika Ivanka Vlašićaka, te uočljiva religiozna indiferentnost malobrojnoga katoličkog stanovništva čagličke župe (s teškim materijalnim stanjem samog Buturca, kao najkonkretnijim izrazom). Dakako, sam Buturac nije imao snage suprotstaviti se očitij srbizaciji katoličke školske djece, ali, u okviru svojih mogućnosti, ipak je on bio jedini koji se tome na području župe ustrajno suprotstavljao. S tim u vezi, njegovi opširni izvještaji – podjednako dobro sačuvana korespondencija i objavljeni novinski članci – predstavljaju nezaobilazan izvor za povijest hrvatskog stanovništva slavonskog zapada. Jednako tako, praktički jedini je upozoravao na materijalne teškoće povjerene mu župe te je i predložio neka rješenja (primjerice, proširenje župe). Čaglička epizoda, dakle, pružila je izbor između svakodnevnih teškoća svećeničkog djelovanja te akademskog mira znanstvenog istraživanja. Buturac se odlučio za drugo.

Summary

ČAGLIĆ EPISODE – A CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY OF JOSIP BUTURAC

Catholic priest Josip Butorac was appointed to the parish of Čaglić in 1931, exactly in the period when the general political circumstances started to influence his priestly work. Namely, the extra-parliamentary regime of King Alexander Karađorđević greatly was engraved with an anti-Catholic unifying Yugoslavism, which was just concealed continuation of the previous Serbization policy. In such circumstances Butorac, as a Catholic priest with the task of renovation in the Catholic spirit, came in charge of the Parish Čaglić, where the majority of population were Orthodox believers. Moreover, since he tried to stop expansion of the Old Catholic Church ideas in his parish, Butorac soon came in conflict with the local civil authorities. Still, Butorac managed to win this battle, since the Old Catholic Church did not expand in Čaglić during his administration, though Butorac has not succeeded to overthrow it completely. Furthermore, Butorac had to face consequences of the sloppy work of his predecessor, priest Ivan Vlašićak, that had resulted with religious indifference of the local not numerous Catholic believers. Consequently, Butorac did not have enough strength to successfully oppose educational Serbization of the Catholic pupils, especially since he was the only one who has tried to make a difference in Čaglić parish in this field. Therefore, this period in Čaglić offered to Butorac a possibility to choose between the struggle in his priestly work and a peaceful academic research; and in such circumstances Butorac chose the latter.

KEY WORDS: *Josip Butorac, parish of Čaglić, Old Catholics, relations between civil authorities and the Catholic Church in Croatia.*